

HUDÛD-I HÂKANÎDE BİR KASABA: OSMANLI DEVLETİ'NİN SON DÖNEMİNDE HOPA'DA HAPİSHANE VE ASAYİŞ*

Melike KARABACAK YILMAZ*

ÖZ

Tanzimat Fermanı'nın ilanını takip eden süreçte Osmanlı Devleti merkezi yönetimi güçlendirme anlayışı ile birlikte sosyal ve ekonomik alanda pek çok ıslahata tanıklık etmiştir. Ceza hukuku ve hapisaneler konusu hukuk alanındaki ıslahat çalışmalarından biri olmuştur. Bu ıslahatlar devletin içerden gelen ihtiyaçlarıyla ilgili olduğu kadar Batılıların talep ve baskılarıyla da ilgilidir. 19. yüzyıl boyunca olumsuz hapisane koşullarının iyileştirilmesi için çalışmalar yürütülmüştür. Mali sorunlar ve yetişmiş insan eksiliğinin yarattığı imkânsızlıklar diğer alanlarda yapılmak istenen ıslahatlarda olduğu gibi hapisaneler konusundaki ilerlemeyi de olumsuz etkilemiştir. Bu olumsuzluklar taşra hapisanelerinde daha fazla ve daha uzun süre kendini hissettirmiştir. Trabzon vilayetinin doğusunda yer alan ve 1878 Berlin Anlaşması'ndan sonra Rusya ile Osmanlı arasında bir sınır kasabası haline gelen Hopa kazası güvenlik konusunda hassasiyet kazanmıştır. Osmanlı Devleti'nin merkeziyetçiliğinin güçlendirilmesi ve hapisaneler konusundaki ıslahatlarının bir sınır kasabası olan Hopa'daki yansımaları bu çalışmada ele alınmıştır.

Anahtar Sözcükler: Hapisane ıslahatları, Taşra hapisaneleri, Hopa tarihi, Asayiş

A TOWN IN HUDÛD-I HÂKANÎ: HOPA PRISON AND PUBLIC ORDER IN THE LAST PERIOD OF THE OTTOMAN STATE

ABSTRACT

In the process following the proclamation of the *Hatt-i Sharif of Gulhane*, the Ottoman Empire witnessed many reforms in the social and economic fields, along with the understanding of strengthening the central government. The subject of criminal law and prisons had been one of the areas of reform in the field of law. These reforms were related to the demands and pressures of the Westerners as well as the internal needs of the state. During the 19th century, efforts were made to

* *Gönderim Tarihi:* 07.09.2022. *Kabul Tarihi:* 29.09.2022.

* *Dr. Öğr. Üyesi,* Artvin Çoruh Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ARTVİN, melike_karabacak@artvin.edu.tr, *ORCID:* 0000-0001-6589-0831.

improve the unfavourable prison conditions. Financial problems and the impossibilities created by the lack of trained people had adversely affected the progress in prisons, as in the reforms to be made in other areas. The effect of these negativities continued more and longer in urban prisons. Hopa, located in the east of Trabzon province and became a border town between Russia and the Ottoman State after the 1878 Berlin Agreement, had gained sensitivity about security. The aim of this study is to discuss the reflections of Ottoman centralism and prison reforms in a border town Hopa.

Keywords: Prison reforms, Urban prisons, The history of Hopa, Public order

Giriş

19.yüzyıl boyunca Osmanlı ceza sistemi ve hapishaneler alanında birbirini takip eden ıslahatlar gerçekleştirilmiştir. Hapishaneler konusunda yapılmak istenen ıslahatların bir yönü şüphesiz Batılı siyasetçilerin baskılarıyla ilgiliydi. İngiltere'nin İstanbul elçisi Canning, Osmanlı Devleti'nde cezalandırma sisteminde değişiklikler yapılması konusunu oldukça yakından takip etmiş, konuyla ilgili rapor hazırlayıp tespitlerinin hayata geçirilmesi konusunda ısrarcı bir tutum göstermiştir. Canning, Osmanlı Devleti'nde görev yapan İngiliz konsoloslarından kendi bölgelerindeki hapishaneler hakkında bilgi toplamış ve bunu "*Osmanlı'daki Hapishanelerin Islâhı*" adını verdiği kapsamlı bir rapor olarak 1851'de Osmanlı yöneticilerine sunmuştur¹. 1858 *Ceza Kanunname-i Hümayunu*'nun hazırlanmasından hemen sonra hem kanunun hapishaneler ile ilgili maddelerini hayata geçirebilmek hem de yabancı elçiliklerin bu konudaki eleştirisi ve itirazlarının önünü alabilmek amacıyla hazırlıklara başlanmıştır. İngiltere'den davet edilen ve bu konuda uzman olan Binbaşı Gordon devlet hizmetine alınmış, Meclis-i Tanzimat dairesinde bu hususta çalışmak üzere ayrı bir meclis kurulmuştur².

Mahpusların yaşamlarını etkileyen olumsuz hapishane koşullarının bir an evvel düzeltilmesi konusu 19. yüzyıl boyunca Osmanlı yöneticilerinin gündeminde olmuştur. Koğuşların izdiham içinde ve temizlik kurallarından uzak olması, kalabalık sebebiyle mahkûmların sürekli huzursuzluk çıkarmaları, mevcut hapishanelerin yetersizliği, hapishaneleri yenileme taleplerini karşılayacak bütçenin olmaması yaşanan en genel sorunlardı³. Nihayet 1880'de *Tevkifhane ve Hapishanelerin İdarelerine Dair Nizamname* yayınlanmıştır. 97 maddeden oluşan bu nizamnamede hapishanelerin sağlık, temizlik, yaşam koşullarının düzenlenmesi, farklı dereceden suçluların ayrı yerlerde tutulması,

¹ Gültekin Yıldız, *Osmanlı Devleti'nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Marmara Üniversitesi TAM, İstanbul 2002, s. 84, 100-125, 138.

² Gülnihal Bozkurt, *Batı Hukukunun Türkiye'de Benimsenmesi*, Ankara 1996, s. 109-110.

³ Saadet Tekin, Sevilyay Özkes, "Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu", *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C: VII, S: 16-17, 2008, s. 193-195.

hapishane personelinin görevleri, mahkûmların üstlenecekleri işler gibi pek çok konu detaylı bir şekilde ele alınmıştır⁴.

19. yüzyılda Osmanlı ceza sistemi ve hapishaneler alanında gerçekleşen gelişmeleri sadece Batı'daki gelişmelerin Osmanlı'daki "taklitçi" bir tezahürü ya da modernleşme teorisi zaviyesinden ele almak hatalı ve eksik olacaktır. Osmanlı devlet yapısı ve toplumsal yaşamında ortaya çıkan değişimi ve zihniyet dönüşümünü merkezîleşme ve siyasî merkez ile çevre arasındaki iktidar ilişkisinin yeniden inşası olarak ele almak konunun anlaşılmasına daha bütünlükçü bir perspektif kazandıracaktır⁵.

1870'den itibaren kaza statüsüne sahip olan Hopa, Trabzon vilayeti dâhilinde yer alan Lazistan sancağına bağlıdır. 1877-1878 Osmanlı Rus Harbi sonucunda Lazistan sancağının merkezi olan Batum Rus idaresine geçmiş, sancağın merkezi ise Rize olmuştur. Savaş sonrasında bir hudut kenti haline gelen Hopa'nın Lazistan sancağındaki kaza statüsü devam etmiştir⁶. 1870 verilerine göre kazada 4 bin 496 İslam erkek nüfus mevcuttur⁷. Savaşın hemen sonrasına ait kayıtlarda Hopa'nın nüfusunda çok ciddi bir azalma olduğu, ölüm oranının doğum oranından on kat fazlaya ulaştığı görülür. Bu durum savaşın yıkıcı etkisi olarak değerlendirilebileceği gibi serhatta yer alan kazanın istatistik bilgilerinin merkeze ulaştırılmasında yaşanan muhtemel sorunların bir sonucu olarak da değerlendirilebilir⁸. 1901 verilerine göre Hopa kazasının mülhakatında bulunan Arhavi ve Viçe (Fındıklı) nahiyeleri ile birlikte nüfusu 16 bin 989 kadın, 15 bin 940 erkek toplamda 32 bin 929'a ulaşmıştır. Nüfusun tamamı İslamdır. Bu verilere göre kaza genelinde doğum oranı ölüm oranının üç katı fazlasına ulaşmıştır⁹. 1902 senesi bilgilerine göre merkez kaza olan Hopa

⁴ Kent Schull, "Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistematik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çabaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri", *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*, Der. Noémi Lévy, İstanbul 2008, s.220; Bozkurt, *a.g.e.*, s. 112; Gültekin Yıldız, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul 2012, s. 254-258.

⁵ Yıldız, *a.g.t.* s. 16; Hasan Şen, "Osmanlı'da Hapishane Mefhumu", *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*, Der. Noémi Lévy, Alexandre Toumarkine, İstanbul 2008, s. 202.

⁶ Doğu Karadeniz bölgesi ve Hopa'nın Berlin Anlaşması öncesi ve sonrasında idarî taksimatı hakkında bkz. Musa Çadırcı, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, Der. Tülay Ercoşkun, Ankara 2011, s. 87; Hamdi Özdiş, *Taşrada İktidar Mücadelesi: II. Abdülhamid Döneminde Trabzon Vilayeti'nde Eşraf, Siyaset ve Devlet (1876-1909)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008, s. 62-63; Muammer Demirel, "Doğu Anadolu'da İdari Yapılanma (1877-1878 Osmanlı-Rus Savaşı'ndan Sonra), *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 37, 2008, s. 250. Savaş sonrası çizilen sınırların ayrıntıları hakkında bkz. Mehmet Bilgin, *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Sol Kanat Muhabereleri (1914-1915)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015.

⁷ *Trabzon Vilayet Salnamesi 1870*, Haz. Kudret Emiroğlu, Ankara 1995, s. 64.

⁸ Ahmet Köksal, "Trabzon Vilayeti'nin Nüfusu (1876-1878)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 8, S: 15, 2013, s. 124.

⁹ *Trabzon Vilayet Salnamesi 1901*, Haz. Kudret Emiroğlu, Ankara 1995, s. 429-430. Hopa'nın Trabzon Vilayet Salnamelerindeki bilgilere dayalı nüfusu hakkında bkz. Cevat Çakır,

kasabası ve köylerinde kadın ve erkek toplam nüfus 10 bin 70'tir. Aynı sene Arhavi nahiyesinde 13 bin 913, Viçe'de 9 bin 700 nüfus bulunmaktadır¹⁰.

Sınır yerleşimleri ulus devletlerin egemenlik alanlarının başlayıp bittiği bölgelerdir. Söz konusu bölgelerde güvenlik mefhumu ülkenin diğer yerleşim bölgelerine göre çok daha önemli bir vaziyet alır. Sınırın karşısında yer alan "öteki" buralarda yaşayan insanların hemen yanı başındadır. Her an düşmanla karşı karşıya olunan bu yerleşim bölgelerinde devlete ve onun güvenlik güçlerine daha fazla ihtiyaç hissedilir. Bu nazik durumuna rağmen sınır bölgelerinin ulus-devletin egemenlik alanının sonu olması merkezde yapılan her şeyin ve her değişikliğin en son buraya gelmesi gerçeğini değiştirmez¹¹. Osmanlı bürokratları çalışmaya konu olan kazayı tanımlarken sahibi olduğu coğrafi konum sebebiyle "haiz-i kemal-i emniyet" olarak nitelendirmişlerdir¹². Bu çalışmada Osmanlı Devleti'nin son döneminde bir sınır kazası olan Hopa'da hapishane inşa etme faaliyetleri ve gerekçeleri ile kazanın asayiş konu edinilmiştir. Çalışmanın ana kaynağını Osmanlı Arşivi'nde bulunan belgeler teşkil etmektedir. Trabzon Vilayet Salnameleri ile alanda yazılmış literatürden de faydalanarak bir sınır kazasında asayiş sorunları ve hapishane yapım süreci mercek altına alınmaya çalışılmıştır.

1. Hopa'da Merkezîyetçiliğin Sembolü Resmî Yapılar ve Hopa Hapishanesi

1.1. Hopa Hükümet Konağı ve Diğer Resmî Yapılar

19. yüzyılın sonlarına doğru Osmanlı kenti klasik dönemdeki yapılaşması olan kale- şehir modelinden farklılaşmaya başlamıştır. Eskiden sur içinde cami, çarşı ve hamam etrafında gelişen Osmanlı şehirleri bu dönemde çoğu zaman sur dışında bina edilen, hükümet konağı, hapishane ve postane gibi kurumlar etrafında gelişmeye başlamıştır¹³. Söz konusu dönemde oluşmaya başlayan yönetici merkezin odak noktası hükümet konağıdır. Telgrafhane, yeni eğitim yapıları gibi kamu kurumları da bu "yönetici merkez" etrafında bina edilmeye başlanmıştır¹⁴. Bu dönemde resmî işlemler artık askerî sınıf üyelerinin konaklarında değil kent merkezinde yer alan devlet binalarında görülmeye başlanacaktır¹⁵.

Trabzon Vilayet Salnamelerine Göre Lazistan Sancağı: Eğitim-Kültür ve İdarî Yapı (1869-1904), Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2017, s. 91-95.

¹⁰ *Trabzon Vilayet Salnamesi, 1320*, s. 285-286.

¹¹ Latife Akyüz, "Bir Sınır Kasabası Olarak Hopa Sınırın Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Etkilerinin Analizi", *Karardı Karadeniz*, Der. Uğur Biryol, İstanbul 2012, s.140.

¹² *Trabzon Vilayet Salnamesi 1888*, Haz. Kudret Emiroğlu, Ankara 2002, s. 318.

¹³ Yıldız, a.g.t., s. 204.

¹⁴ Sevgi Aktüre, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişimler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C: 4, İstanbul 1985, s. 896.

¹⁵ İlhan Tekeli, "Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentel Dönüşüm", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C: 4, İstanbul 1985, s. 881.

19. yüzyıl sonunda yönetsel yapının değişim süreciyle ortaya çıkan bir diğer devlet kurumu askerî kışlalardır. Kazaların mülkî yönetiminin hükümet konağından, askerî yönetiminin kışlalardan yapılması ile askerî-mülkî yönetim birbirinden ayrılmış oldu¹⁶. Bu binaların 19.yüzyılda Osmanlı devlet anlayışının en önemli hedefi olan merkezîyetçilik ilkesinin birer tezahürü olduğunu hatırd tutmak gerekir. Bu mimari yapılar bir taraftan tebaaya padişahın siyasî ve idarî iktidarını, devletin gücünü hatırlatırken diğer yandan da tebaanın zihninde her zaman ve her yerde hazır bir devlet imgesinin canlanmasını sağlamıştır¹⁷.

Hopa hapishanesi hakkında en erken tarihli bilgiyi bir adlî müfettiş raporundan takip edebiliyoruz. Gönderildiği vilayette adliye ile ilgili her türlü işi teftiş etmeğe memur edilen adliye müfettişlerinin sorumluluk alanlarından biri hapishanelerdi¹⁸. Teftiş sonunda hazırlanan raporlar düzenli olarak üç ayda bir müfettişler tarafından Adliye Nezareti'ne gönderilirdi. Trabzon ve Kastamonu adliye müfettişi tarafından hazırlanan 28 Ağustos 1899 tarihli raporda Hopa ve Atina (Pazar) kazaları hapishanelerinin birer koğuştan ibaret olup fevkalade rutubet içinde, sağlık koşullarından mahrum bir halde buldukları yazılıdır. Bu kazalarda nisa hapishanesi, hastane ve yemekhane de bulunmamaktadır. Atina kazasında “bî-kuvvet” mahkûmlara dahi tayinat verilmediği ifadesinden en azından müfettişin geldiği sırada Hopa'daki mahkûmlar arasında böyle bir durumun olmadığı düşünülebilir¹⁹.

Bu dönemde pek çok kazada olduğu gibi Hopa'da da bahsi geçen tek koğuşluk hapishanesinin aslında hükümet konağı dâhilinde yer alan bir oda olduğunu tahmin etmek mümkündür. Hapishaneler nizamnamesinin birinci maddesinde her kaza, liva ve vilayette birer mahallî hapishane ve tevkifhane açılacağı, bunlara ek olarak tespit edilen uygun yerlerde umumî hapishaneler inşa edileceği öngörülmüştür. Kabahat ve cünha kapsamına giren suçlardan mahkûm olanlar ve ceza süresi üç ayı geçmeyenler idarî hiyerarşinin en altında yer alan kaza hapishanelerinde, ceza süresi üç seneye kadar olan mahkûmlar sancaklardaki liva hapishanelerinde, ceza süresi üç yılın üzerinde olanlar ise merkez vilayet hapishanelerinde tutulacaklardır²⁰. Hapishane ıslahatlarında retorikle pratiğin birbirini tutmaması Osmanlı Devleti sınırlarında özellikle taşrada çok kere örneği görülmüş bir durumdur. Nitekim 19.yüzyılın sonunda Trabzon vilayet merkezinde hapishane olarak adlandırılan dört binanın üçü

¹⁶ Aktüre, *a.g.m.*, s. 896.

¹⁷ Yasemin Avcı, “Kudüs Hükümet Konağı: Osmanlı Modernleşmesinin Mimari Temsili (1854-1917)”, *Filistin Araştırmaları Dergisi*, S: 10, 2021, s.2-3.

¹⁸ Adliye müfettişlikleri 1879 Teşkilat-ı Mehakim Kanunu'yla tesis edilmiş, görev ve sorumlulukları tanımlanmıştır. 1909'da yapılan son düzenlemeye kadar işleyişle ilgili birtakım değişiklikler görülmüştür. Bkz. Fatmagül Demirel, *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, İstanbul 2008, s. 229-236.

¹⁹ *Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)*, Dâhiliye Nezareti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH. TMİK.S). 28/77, 28 Şaban 1317(31 Aralık 1899).

²⁰ Yıldız, *a.g.e.*, s. 382.

hükümet konağı avlusunda yer alan yapılardır²¹. Lazistan sancağı merkez hapishanesi olan ve 19. yüzyıl ortalarında inşa edildiği tahmin edilen Rize hapishanesi de hükümet konağı içinde ayrılan dört odadan ibarettir²². Trabzon ve Rize hapishanelerinin bu durumunun 20.yüzyılın başında da aynı şekilde devam ettiği anlaşılmaktadır²³.

1898'de Lazistan mutasarrıfı Ahmet Cevdet Bey'in sunduğu layihada Hopa hükümet konağı hakkında bilgiler mevcuttur. Bu bilgilere göre bina oldukça eski ve harap vaziyettedir. Binanın mefruşatının da çok eski olduğunu belirten Cevdet Bey bu elverişsiz koşulları biraz olsun düzeltebilmek için çalışmalar başlattığını, bir kampanya düzenleyerek 340,5 Osmanlı lirasının toplandığını belirtir. Yeni bir hükümet konağı inşası için Batum'da bulunan Hacı Ali Efendi isimli şahsın sahibi olduğu arsa satın alınmış ve Hopa'nın ileri gelenleri de bu çalışmalara dâhil olmuştur²⁴. Ancak bu dönemde hükümet konağı için başlatılan çalışmanın nihayete erip ermediğinden emin olamıyoruz. Mutasarrıf tarafından hazırlanan layihanın üzerinden yaklaşık 9 sene geçtikten sonra Hopa'da hükümet konağı olarak kullanılan mahallin kira bedelinin 136 kuruştan 200 kuruşa çıkarılması gerektiğini belirten bir yazışma²⁵ bu durumdan kuşku duyulmasının bir nedenidir. Trabzon Vilayet Salnamelerinde Hopa hükümet konağı ile ilgili en erken kayıt 1902 senesine aittir ve kaza merkezinde bir hükümet konağı olduğuna dair kısa bir bilgiye yer verilmiştir²⁶. Mutasarrıf öncülüğünde başlatılan çalışmalar nihayete erdiği halde yeni binanın çıkan yangında hasar görmesinden ötürü kiralama yoluna gidilmiş olması da ihtimal dâhilindedir.

1907'de meydana gelen yangında Hopa'nın hem hükümet konağı hem de telgrafhanesi yanmıştır²⁷. Hopa'da bir telgrafhane olduğuna dair en erken tarihli bilgi 1870 yılına aittir. Trabzon vilayeti telgraf memurlarının isimlerinin yazılı olduğu tabloda Hopa, Rize ve Gümüşhane kazaları için telgrafhane değil "konstrashane" terimi kullanılmıştır. Bu listede Hopa konstrashanesi memuru olarak Hüsnü Efendi'nin ismi verilmiştir²⁸. Bir sonraki seneye ait salnamede ise vilayet genelindeki resmî binaların gösterildiği tabloda Hopa'da bir hükümet konağı olduğuna dair işaretleme yapılmıştır²⁹. Yangın sonrasında hükümet konağı inşasına başlanmış, inşaatın tamamlanması Hopa halkının da sevgisini

²¹ Eyyub Şimşek, "XX. Yüzyıl Başlarında Trabzon Hapishanesi (1900-1914)", *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 23, 2017, s. 144-145, 150-155.

²² Murat Öntüç, Banu Yılmaz, "XIX. Yüzyılın Sonları- XX. Yüzyıl Başlarında Rize Hapishanesi'nin Genel Durumu", *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C: XVIII, S: 69, s. 59.

²³ Halim Demiryürek, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, İstanbul 2019, s.184, 189.

²⁴ Yahya Yeşilyurt, "Lazistan Mutasarrıfı Ahmet Cevdet Paşa'nın Atina (Pazar) ve Hopa ile İlgili Layihası", *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 9, 2010, s. 36.

²⁵ BOA, Dâhiliye Nezâreti Mektubî Kalemi (DH. MKT), 1141/43, 1 Zilhicce 1324 (16 Ocak 1907), (Lef 6).

Trabzon Vilayet Salnamesi 1320, s.286.

²⁷ BOA, DH. MKT. 1172/49, 21 Rebiyülevvel 1325 (4 Mayıs 1907), (Lef 2,3).

²⁸ *Trabzon Vilayet Salnamesi 1870*, Haz. Kudret Emiroğlu, s. 143.

²⁹ *Trabzon Vilayet Salnamesi 1871*, Haz. Kudret Emiroğlu, s.207.

kazanmış kaymakam Nazım Bey'in üstün gayretleri ve yardımları ile nihayete ermiştir³⁰. İâne yoluyla inşa edilen hükümet konağının masrafı 6,625 kuruş olarak tespit edilmiştir³¹. 1908'de yapımı tamamlanan hükümet binası 1914'te bu sefer de Rus donanmasının bombardımanı sonucunda oturulamaz hale gelmiştir. Bu gelişme üzerine tekrar kiralama yöntemine başvurulmak zorunda kalınmış kasım 1914'ten itibaren Kuledibi ahalisinden Gürcü İsmail Ağa'nın konağı 200 kuruş bedelle icar edilmiştir³².

Kaza merkezinin hükümet konağına sahip olmasının çok katmanlı bir anlamı vardı. Yeni kurumların inşa edilmesi gayreti sadece merkezî yönetimin değil aynı zamanda yerel seçkinlerin de dâhil olduğu bir sürecin yansımasıdır. Bir kere bu dönemde hükümet konakları gelişmişliğin bir göstergesi haline gelmiştir. Hükümet konağı olmayan bir yerleşim birimi kaza ya da daha büyük bir idarî birim haline gelemezdi. Yerel eşraf yaşadığı yerde bir hükümet konağı bulunduğu takdirde daha büyük bir idarî birime dönüşebilme talebinde bulunabiliyordu. Sadece hükümet konakları değil, telgrafhane, okullar, adliye, hastane gibi kamu yapıları da yerel seçkinlerin talepleri, rızası ve bizzat katkıları ile ortaya çıkarılabiliyordu. Yerel seçkinlerin kendi bölgesel hâkimiyetlerini meşrulaştırmalarının ve güçlerini devam ettirebilmelerinin yolu bu yapıların varlığına bağlıydı. Ticaretle, ziraatla uğraşan yerel eşrafın bu yapılar olmaksızın faaliyetlerini sürdürmeleri mümkün değildi. Haberleşme için telgrafa, ürünlerini pazara ulaştırmak için yola, adlî meseleleri için mahkemeye ihtiyaçları vardı. Yapısal açıdan gelişmişliklerini gösterebildikleri takdirde merkezden olan taleplerini daha güçlü dile getirebiliyorlardı³³.

Bu durumun bir örneğini Hopalılar ve Arhavililer arasında kaza merkezi olmaya dair yaşanan çekişmede görmek mümkündür. Arhavili seçkinler 93 Harbi sonrasında idarî düzenleme ile Hopa'nın kaza merkezi olmasına itirazlarını dile getirirken Hopa'da bir hükümet konağı bile olmadığını belirterek kendilerinin yeni bir hükümet konağı yapabileceklerini, bu yapıları kadar da kasabalarında bulunan pek çok konaktan birini hükümet işlerine tahsis edebileceklerini ifade etmişlerdir³⁴.

Hopa'da bir Ziraat Bankası şubesinin ne zaman tesis edildiğine dair bilğimiz olmamakla birlikte en azından 1899 yılında henüz olmadığını biliyoruz. Maarif iane hisselerinin tahsil edilmesi için kazada bir Ziraat Bankası olmadığından bu işi yapmak üzere bir tahsildar görevlendirilmiştir³⁵. 1879'da

³⁰ BOA, DH. MKT. 1258/32, 2 Cemaziyelevvel 1326 (2 Haziran 1908).

³¹ BOA, DH. MKT. 2852/71, 3 Cemaziyelahir 1327 (22 Haziran 1909).

³² BOA, Dâhiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS). 29/20, 20 Rebiyülevvel 1333 (5 Şubat 1915).

³³ Özdiş, *a.g.t.*, s.146, 229.

³⁴ Özdiş, *a.g.t.*, s. 145-146.

³⁵ BOA, Maarif Nezareti Mektubi Kalemi (MF. MKT.), 451/55, 27 Muharrem 1317 (7 Haziran 1899).

Hopa'da bir rüştiye mektebi bulunmaktadır³⁶. Hopa Ticaret ve Ziraat Odası ise 1884'te kurulmuştur³⁷.

Yeni yönetici merkezi olan hükümet konaklarının etrafında şekillenen kamu kurumlarından biri de hapishanelerdir. Kaza merkezinde hapishane inşa etmenin yine bir kaza merkezi olabilmek için önemini bilen yerel seçkinlerin hapishane binasının kaza ahalisinin olanakları ile inşa edileceğine dair merkeze taahhütte bulunmaları görülmemiş bir durum değildi. Kiskim'in merkezi Öğdem'den Ersis'e taşınırken bir kaza merkezi olmanın şartlarını iyi bilen Ersis köyü ileri gelenleri hükümet konağı, hapishane, telgrafhane binalarının inşaat ve telgraf tellerini döşeme masraflarını kendilerinin ödeyeceklerini merkeze bildirmişlerdi³⁸.

Bir hudut kazası olarak Hopa, Osmanlı-Rus Harbi sonrasında güvenlik ve asayiş konusunda çok daha hassas bir konuma gelmiştir. Kazanın bu durumu burada bir hapishane inşa edilmesinde yukarıda bahsedilen gerekçenin ötesinde önem kazanmış görünmektedir. 1904'te adliye müfettişinin vermiş olduğu rapor bu durumun anlaşılmasında aydınlatıcı ifadeler içerir. Rapordaki bilgilere göre Lazistan sancağında asayiş ciddi bir sorun haline gelmiştir. Sancak merkezinde 800, Atina'da 259 ve Hopa'da 443 toplamda 1,502 kişi hakkında mahkeme ilâmı bulunduğu halde haklarındaki hapis cezaları icra edilememiştir. Bunun bir nedeni olarak zabitanın işleri ağırdan alarak mahkûmları zamanında adliyeye teslim etmemeleri gösterilmiştir. Diğer neden ise liva hapishanesi ve kaza hapishanelerinin kapasitelerinin yetersizliğidir. Raporda ifade edildiği üzere zabitanın görevini layığıyla yapması da çözüm getirmeyecektir. Zaten kapasitelerinin üzerinde mevkuf ve mahpus barındıran söz konusu hapishaneler daha fazla kişiyi kaldıramayacaklardı. Suçluların takipsiz kalması, mahkeme kararlarının icra edilememesi, davaların mürûr-ı zamana uğraması bölgenin asayişini sekteye uğratmakta, ceza mahkemelerinin kurulmasından beklenen fayda ortaya çıkamamaktaydı. Özellikle de hudûd-ı hâkânîde yer alan Atina ve Hopa kazalarında böyle bir kayıtsızlık “*yâr-ü ağyâra karşı pek çirkin*” bir tablo arz etmekteydi. Bu sorunlara çözüm olarak Atina ve Hopa kazalarında birer hapishane inşa edilmesi müfettişler tarafından ifade edilmiştir³⁹.

Zaptiyenin esas görevi yörenin asayişini sağlamaktır. Bununla birlikte hapishane gardiyanlığı, hükümet emirlerinin kuryeliği, vergi ve öşür toplanmasına yardım etmek gibi hizmetler de verirlerdi. Trabzon vilayetine gelen resmî görevliler tarafından vilayet genelinde zaptiye sayısının yetersizliği çok kere yazışmalara konu olmuştur⁴⁰. Zaptiye, redif ve ordu birliklerine mensup diğer askerler buldukları bölgede genel asayiş sağlama görevli

³⁶ *Trabzon Vilayet Salnamesi 1879*, haz. Kudret Emiroğlu, Ankara, 1999, s. 108.

³⁷ Hikmet Öksüz-Veyssel Usta-Kenan İnan, *Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1854-1950*, Trabzon 2009, s. 47.

³⁸ Muammer Demirel, *Yusufuli Tarihi*, İstanbul 2010, s. 90-91.

³⁹ BOA, DH.TMIK.S. 55/59, 6 Ramazan 1322 (14 Kasım 1904); DH. TMIK.S. 56/10, 14 Şevval 1322 (22 Aralık 1904).

⁴⁰ Özdiş, a.g.t., s. 204.

oldukları gibi eşkıya takibine gönderildiklerinde ve eşkıyanın ele geçirilmesi durumunda mahallî mal sandıkları aracılığıyla para ile ödüllendirilirlerdi⁴¹.

1898'de Ahmet Cevdet Bey'in verdiği raporda Lazistan sancağında zaptiyelerin durumuna dair de görüş bildirilmişti. Mutasarıf, özellikle Hopa ve Atina'da görev yapan zaptiyenin kendilerine ait binaları olmadığı için zaman zaman görevlerini terk ederek kendi evlerinde vakit geçirdiklerine dair duyular aldığını görevin bu şekilde suiistimal edilmesinin asayiş bakımından ciddi sorunlar doğurduğunu ifade eder. Ahmet Cevdet Bey zaptiyeler ile ilgili durumu iki madde ile izah eder. Bunlardan birincisi zaptiyenin maaşlarını vaktinde alamamaktan şikâyetçi olmalarıydı. İkinci neden ise zaptiyeye bir üniforma verilmediği için görev başındayken de Laz ve Gürcü kıyafetlerini giymeye devam etmeleriydi. Üzerinde resmî kıyafet olmaksızın görev icra etmeye çalışan zaptiyenin yerel ahali nezdinde bir etkisi kalmıyordu⁴².

Hopa'da zaptiyelerin kendilerine ait bir binalarının olmasını sağlamak için bu raporun yazılmasından önce de girişimde bulunulduğu anlaşılmaktadır. 1889'da ahalinin para yardımıyla, kireç ve ağaç gibi malzemenin de meccanen tedarik edilmesiyle kışla yapımı için çalışmalar başlatılmıştır. Kışlanın arazisi aynı zamanda kaza meclis üyesi olan Mamoyzâde Hasan ve biraderi Rıfat efendiler tarafından bağışlanmıştır⁴³. İki kat olarak tasarlandığı anlaşılan kışlanın içerisinde 20 yataklı bir hastane, en az 200 askeri barındıracak kadar alt ve üst katlarda üçer koğuş, bir büyük salon, mutfak ve ambar ile zabıtana yetecek kadar zabitan odası olması planlanmıştır. Kışla inşaatı için yapılan keşfe göre masraf 215 bin 395 kuruştur. Asâkir-i şâhânenin inşaat işlerine yardımcı olması ile masrafların azalacağı öngörülmüş ve kaza ahalisinin o güne değin 20 bin kuruşa yakın yardımda bulunduğu belirtilmiştir⁴⁴. 1891'de kışla inşaatının tamamlanması için fevkalâde çaba gösteren bazı asâkir-i şâhane üyeleri taltif edilmiş⁴⁵, kışla arsasını bağışlayan Mamoyzâde biraderler de rütbe-i sâlise ile şereflendirilmişlerdir⁴⁶. Ancak mutasarıfın tespitlerinden anlaşıyor ki kışlanın içerisinde zabitan odası yapılması planı gerçekleştirilmemiştir.

⁴¹ Örneğin Tirebolu'da eşkıyadan Hucuroğlunu'nun yakalanmasında faydası görülen yerli halk ve askerler 500 kuruşla ödüllendirilmişlerdi (Mehmet Yavuz Erler, "Trabzon Vilayeti'nde Kanun Kaçakları (1856-1869)", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 19, S: 30, 1997, s. 88.

⁴² Yeşilyurt, *a.g.m.*, s.35. Zaptiyenin maaşı ve üniformaları konusunda düzenleme yapılması teşkilatın kuruluşundan itibaren konuşulmuşsa da arzu edildiği şekilde sonuçlar alınamamıştır. Yüzyılın ortasında İzmir'de yaşanan örneklere dair bkz. Alp Yücel Kaya, "19. Yüzyıl Ortasında İzmir'de Mülkiyet, Emniyet ve Zaptiyeler", *Jandarma ve Polis Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, Der. Noémi Lévy, Nadir Özbek, Alexandre Toumarkine, İstanbul 2009, s. 189-202.

⁴³ BOA, DH. MKT. 1628/95, 14 Şevval 1306 (13 Haziran 1889).

⁴⁴ BOA, DH. MKT. 1696/99, 18 Cemaziyelahir 1307 (3 Haziran 1890).

⁴⁵ 27. Alayın ikinci tabur kolağası Dursun Ağa, imamı Hacı İbrahim Efendi, ikinci bölük yüzbaşısı Mustafa Ağa, ikinci ve üçüncü bölükler mülazımları Mustafa ve Ömer efendiler (BOA, DH. MKT. 1874/107, 2 Rebiyülevvel 1309 (6 Ekim 1891).

⁴⁶ BOA, DH. MKT. 1829/72 11 Ramazan 1308 (20 Nisan 1891), DH. MKT. 1837/118, 22 Şevval 1308 (31 Mayıs 1891); Faruk Benli, *Mamoylar Aile Tarihi*, Ankara 2005, s.16.

1.2. Hopa Hapishanesi

Hapishane İnşasına Dair Girişimler

Lazistan sancağı hapishanelerinin elverişsizliği üzerine tespitler yapıldıktan üç sene sonra 1907 yılı içerisinde verilen raporlarda hapishanelerin olumsuz koşulları yinelenip özellikle hastalık ve sağlık koşullarının uygunsuzluğunun altının çizildiği dikkati çeker. Salgın hastalıkların hapishaneler gibi kalabalık, fizikî ve sıhhi sorunların yoğun olduğu ortamlarda yayılması pek doğal olarak hızlı olmuştur. Trabzon hapishanesinde 1904'te tifo, 1906'da veba, 1909'da yine tifo salgınları vuku bulmuştu⁴⁷. Hopa iskelesinde karantina usullerinin uygulandığına dair 1848 yılına ait bazı bilgiler ve 1853'te de Hopa karantinası için bir sancak direğinin inşasından bahseden yazışmalar bulunsa da Hopa karantinahanesinin varlığına dair esas kayıtlar daha çok II. Abdülhamid dönemi evrakında karşımıza çıkar⁴⁸. Trabzon vilayetinin genelinde yaşanan salgın hastalıklar sırasında Hopa'da şüpheli vakalar görülmüş ancak doğrudan hasta yoğunluğu yaşanmamıştır. Ancak Trabzon ve etrafında hastalıkların artış göstermesi ve Hopa'nın da bir karantina bölgesi olması kazayı potansiyel bir risk alanı haline getiriyor olmalıydı⁴⁹.

Belgelerden takip edebildiğimiz kadarıyla 1907'de yapılan teftiş sonucunda daha somut adımlar atıldığını söyleyebiliriz. Bu durumda yukarıda bahsi geçen salgın hastalıkların da etkisi olduğunu düşünmek yanlış olmayacaktır. 1906'da devletin bütün hapishanelerin ıslahı için iki milyon bütçeli proje tasarlamış olması⁵⁰ da bu durumu etkilemiş görünmektedir. Teftiş raporuna göre Lazistan sancağı merkez hapishanesinde hastaların tedavisi için ayrılan oda alt katta ve havasızdır. Hastaların tedavisi için hapishanenin içinde veya dışında uygun bir mahal yaratılmalıdır. Hopa ve Atina kazalarındaki hapishaneler de rutubetli ve genel olarak sağlık şartlarından uzak mekânlardır. Bu kazalarda güvenli, “fenne ve hıfzıssıhhaya” uygun birer hapishane inşa edilmesi gerektiği teftiş sonucuna eklenmiştir⁵¹.

Bu rapor üzerine inşaat komisyonu tarafından Hopa hapishanesi için bir keşif yapıp defteri hazırlanmış, inşaat için gerekli malzemeler ve rayiç bedelleri gösterilmiştir⁵². Hapishanenin düşey ve yatay resimleri de çizilip

⁴⁷ Şimşek, *a.g.m.*, s. 156.

⁴⁸ İsmail Yaşayanlar, “Osmanlı İmparatorluğu'nun Doğu Karadeniz Sınırında Emraz-ı Sâriye ile Mücadele: Batum ve Hopa Karantinahaneleri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 28, 2020, s. 406.

⁴⁹ Trabzon vilayetinde yaşanan salgın hastalıklar için bkz. Nedim İpek, “Trabzon'da Kolera (1892-1895)”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001*, C: I, Trabzon 2002, s. 399-411; Özgür Yılmaz, “Trabzon'da Halk Sağlığı ve Sağlık Kurumları (1804-1895)”, *Mavi Atlas*, 5(1), 2017, s. 172-200; Esat Aktaş, *Erzurum ve Trabzon Vilayetinde Salgın Hastalıklar (1838-1914)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015.

⁵⁰ Şimşek, *a.g.m.*, s. 153.

⁵¹ BOA, DH. TMIK. S. 67/7, 1 Muharrem 1325 (14 Şubat 1907).

⁵² BOA, DH. TMIK. S. 67/7, (Lef 4).

eklenmiştir (Ek. 1)⁵³. Resmedilen plana göre hapishane tek katlıdır, jandarma odası, gardiyan odası, depo, bitişiğinde nisa tevkifhanesi ve hemen yanında da kadınlar için yapılmış abdesthane vardır. Hapishanenin birbirine bitişik bu odaları bir koridor ve demir parmaklıklarla erkek tarafından ayrılmıştır. Koridorun diğer tarafında erkeklere ayrılan bu kısımda iki tevkifhane, gusülhâne ve erkek mevkufa ait abdesthane bulunmaktadır.

Hopa'da bir hapishane inşaatının konuşulduğu dönemde imparatorluğun pek çok yerinde olduğu gibi burada da henüz kadın suçlular için oluşturulmuş bir mekân yoktur. 1880 *Hapishaneler Nizamnamesi*'nde merkez liva ve kazalarda cinayet ve cünha zanlısı kadınların soruşturmaları bitene kadar tutulacakları ayrı bir yerin olması gerektiği belirtilir. Uygulamaya bakıldığında ise birçok yerleşim yerinde ayrı nisâ hapishanesi olmadığı, genellikle kaza yöneticileri tarafından güvenilir kadınların evlerinin maaş karşılığında kullanılması yoluyla ihtiyacın giderilmeye çalışıldığı görülür⁵⁴. 1882 tarihine gelindiğinde ise masrafların azalacağı hesaplanarak ve genellikle taşrada olmak üzere mevcut hapishanelerin uygun yerlerine kadınlar için bölümler inşa edilmesi kararlaştırılmıştır. Bu şekilde kadın mahkûmlar için sürekli ödenen ev kirası masrafının ortadan kalkacağı düşünülmüştür. Özellikle kazalarda kadınlara mahsus hapishane inşa edilmesine gayret gösterilmiş fakat tahsilât kaynaklı nedenlerden ötürü planlandığı gibi gelişme olmamıştır⁵⁵.

1883'te Lazistan sancağı merkezinde aylık 150 kuruşa kiralanmış bir kadın hapishanesi bulunmaktadır. Sancak dâhilindeki Hopa, Atina ve Of'ta ise kadın hapishaneleri bulunmamaktadır. Söz konusu kazaların her birine kadın hapishanesi inşa etmenin malî yükünün fazla olacağına kanaat getirilmiştir. Çözüm olarak da 50'şer kuruş ile birer hane kiralanması yolu gösterilmiştir. Hane kiralama usulü Hopa'daki kadın suçlular için bir çözüm önerisi olmaya uzun zaman devam etmiş⁵⁶ 1899'da adliye müfettişinin verdiği raporda nisa hapishanesi olmadığından Hopa'daki kadın mahkûmların gerektiği gibi cezalandırılmadığına dikkat çekilmiştir⁵⁷. 1907 tarihli planda kadın mahkûmların da durumu hesaplara katılıp onlar için de hapishane içerisinde uygun bir mahal yaratılmaya çalışılmıştır.

Yapılan keşif sonucunda Lazistan merkez hapishanesi inşaatı için 12 bin 518 kuruş, Hopa hapishanesi inşaatı için ise 15 bin kuruş bütçeye ihtiyaç olduğu tespit edilmiştir. Vilayetten başlatılıp Sadaret'te son bulan yazışmalar sonucunda

⁵³ BOA, DH. TMIK. S. 67/7, (Lef 2). Belirtmek gerekir ki Hopa hapishanesi için yapılan yazışmalarda "hapishane" ifadesi kullanılırken keşif defteri ve yapı planında "tevkifhane" ifadeleri kullanılmıştır.

⁵⁴ Saadet Tekin, "Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri", *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 29, S: 47, 2010, s. 91-92.

⁵⁵ Ali Karaca, "XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar", *Hapishane Kitabı*, ed. Emine g. Naskali, Hilal O. Altun, İstanbul 2010, s. 155-156.

⁵⁶ BOA, Şûrâ-yı Devlet (ŞD). 1825/26, 10 Zilkade 1300 (12 Eylül 1883).

⁵⁷ BOA, DH. TMIK. S. 24/93, 23 Zilhicce 1316 (4 Mayıs 1899), Lef 1,2,

1907 senesinin temmuz ayında söz konusu hapishanelerin inşaatı için padişah iradesi çıkmıştır⁵⁸. İlk etapta inşaat harcamalarının Trabzon vilayeti bütçesinden ödenmesi planlanmışsa da bu mümkün olamamış, ödemenin Maliye Nezareti'nden yapılması talep olunmuştur⁵⁹. Bürokratik yazışmalardan anlaşıldığı üzere Maliye Nezareti tarafından bu inşaatların masrafını karşılamak için 1907 senesinde bir miktar havale gerçekleştirilmiş; ancak aradan 2 seneye yakın zaman geçtiği halde bu paranın ne kadarının harcandığı tam olarak bilinemediği için defterdarlıktan kesin bir bilgi talep edilmiştir⁶⁰.

Hapishanenin inşasına dair bir sonraki yazışma 1910 senesine aittir. Bu yazışmalardaki bilgilerde yapılması planlanan kadın ve erkek hapishanesinin, hükümet konağının güney tarafında yer alacağı ifade edilir. Kare biçiminde planlanan yapının ortası açık olacak, içinde jandarma koğuşu, zabitan ve kalem odası, bir hastane, üç kademhâne, iki gusülhâne bulunacaktır. Binanın bir tarafı erkeklere bir tarafı kadınlara ayrılacaktır. Hapishanenin biri sahil tarafında diğeri arka tarafta iki kapısı ve 24 penceresi olacaktır. Pencerelemler mutlaka demir parmaklıklı ve tel örgülü olmalıdır. Hopa'da yapılacak hapishane inşaatını ihaleye vermek amacıyla 20 Kasım 1910 tarihli bir şartname hazırlanmıştır. On beş maddeden oluşan söz konusu metinde inşaatın ayrıntılarına dair pek çok teknik bilgiye yer verilmiştir. Şartnamede binanın tek katlı, kârgir, 23 metre uzunluğunda, 12,5 metre genişliğinde, yüksekliğinin de 1,5 metresi bodrum kat olmak üzere toplamda 7,5 metre olacağı belirtilmiştir. Şartnamede her türlü malzeme, kullanılacak taşlar, ahşap türü, demir parmaklıkların niteliği, abdesthane ve çamaşırhane giderleri, duvar malzemesi, yer ve tavan döşemesinde kullanılacak malzemeler, çatı kiremitleri, kapılarda kullanılacak malzeme ayrıntılı bir şekilde ele alınmış, hapishanenin dış kapısının kestane ağacından yapılacağı, tevkifhane kapısının ise dışarıdan ve içeriden sac ile kaplanacağı ifade edilmiştir. Hapishane inşaatı için bir kroki de hazırlanmıştır ve buna sadık kalınması şart olunmuştur. Hazırlanan metne göre bütün inşaat malzemesi ile gümrük ve ormanlar için ödenecek vergiler de müteahhide ait olacaktır. Binanın inşaatının 3 ayda tamamlanması gerekmektedir ve bu aşamada ikinci bir keşif yapıp onay verilirse bina teslim alınacaktır. İhale şartlarına göre inşaat bedelinin yüzde 20'si peşin olarak verilecek kalan kısım da bina yapıldıkça ödenecektir. Ödemeler mal sandığından yapılacaktır. Ustaların ve amelenin yemek ve gece kalacakları yerin masrafı da müteahhide ait olacaktır⁶¹. Giderler kalemler halinde sıralanmış ve ücretleri de karşılıklarında gösterilmiştir. Rayiç bedelleri ise hem Osmanlı lirası hem de Rus manatı cinsinden gösterilmiştir⁶². İlk keşifte hapishane için devletin yapacağı ödeme

⁵⁸ BOA, ŞD. 2762/3, 30 Rebiyülevvel 1325 (13 Mayıs 1907); İ.DH. 1456/29, 24 Cemaziyelevvel 1325 (5 Temmuz 1907); DH. MKT. 1210/32, 27 Cemaziyelevvel 1325 (8 Temmuz 1907).

⁵⁹ BOA, DH. MKT. 1291/64, 11 Şaban 1326 (8 Eylül 1908).

⁶⁰ BOA, DH. MKT. 2741/96, 26 Muharrem 1327 (17 Şubat 1909).

⁶¹ BOA, DH. MB. HPS. 36/16, 25 Rebiyülahir 1330 (13 Nisan 1912), Lef 3, Lef 4.

⁶² BOA, DH. MB. HPS. 36/16, 25 Rebiyülahir 1330 (13 Nisan 1912), Lef 6.

36,500 kuruş olarak belirlenmiş, ihaleye talip çıkmayınca bu meblağ biraz daha arttırılıp 45,191 kuruşa yükseltilmiştir⁶³.

Hopa hapishanesinin inşaatı için bunca aşama kat edildikten sonra bu sefer arazinin hukukî durumu sorun teşkil etmiştir. 1911'in eylül ayında hapishanenin inşa edileceği arazinin çekek yeri⁶⁴ olduğu iddiasıyla inşaatın durdurulması talep edilmiştir. Bahriye Nezareti'nden gelen itiraza göre bu tür alanlar umuma ait arazi kategorisine girmektedir. Hapishane inşaatına engel olunmadığı takdirde deniz ticareti sekteye uğrayacak ve kamunun hakları zarara uğratılmış olacaktır. Yapılan tahkikat ile Hopa liman dairesinde bulunan çekek mahalli haritasında inşaat alanının da yer aldığı ortaya çıkarılmış ve inşaat faaliyetleri akim kalmıştır⁶⁵.

Hopa kaza meclisi Lazistan mutasarrıflığına 1912'de bir yazı göndererek Hopa'da 1910'da adliye ve asayişle alakalı teşkilatın tesis edildiğini, suçluların takip ve ele geçirilmesinde büyük başarı gösterildiğini ifade etmişlerdir. Bu gelişmelere karşılık mevkuf ve mahkûmları barındıracak bir hapishanenin bulunmaması büyük bir sorun olarak varlığını devam ettirmekteydi. Hopa'da hapishaneden kast edilenin hükümet konağının bodrum katında 35-50 metreküpten müteşekkil bir oda olduğu bu yazıda açık bir şekilde dile getirilmiştir. Burası küçük, ışık almaz, havasız, rutubetli bir odadır. Maznun ve mahkûmlar burada adeta birbirleri üzerine doldurulmaktadır. Meclis üyeleri bu durumun ne kanuna ne de insaniyete uygun olmadığını altını çizerek. Kaza merkezinde, hükümet civarında ve jandarmaya yakın bir yerde, sağlık koşullarına uygun bir hapishane inşası için daha önceden yapılan hazırlıklar ve merkeze gönderilen mazbata hatırlatılıp aradan geçen zamana karşılık bir şey yapılmadığı ifade edilir. Meclisin bu talebine dair yazışmalar nihayetinde merkeze ulaşmıştır. Dâhiliye Nezareti cevaben Hopa hapishanesinde mevcut mahkûm sayısına dair istatistik cetvelinin nezarete ulaşmadığı ve yapılacak hapishanenin kaç kişilik kapasitede olduğuna dair de bir bilginin verilmediğini ifade eder⁶⁶.

1913 senesinin sonuna ait sual varakasındaki açıklamalardan Hopa hapishanesinin fizikî koşullarında bir değişiklik olmadığı anlaşılır. Buradaki açıklamada hapishanenin hükümet konağı içinde oldukça dar bir odadan ibaret olduğu, izdiham ve salgın hastalık yaşandığı dönemlerde tutukluların bir kısmının tahliye edilen jandarma koğuşuna alındığı belirtilir. Hapishanenin daha önceden hazırlanmış kroki çizimlerine uygun olarak müceddeden inşa edilmesi gerektiğinin altı çizilir. Varakadan bu tarihte Hopa'da bir nisa hapishanesi

⁶³ BOA, DH. MB. HPS. 36/16, 25 Rebiyülahir 1330 (13 Nisan 1912), Lef 4

⁶⁴ Tam boyu 60 metreyi geçmeyecek büyüklükte her türlü gemi ve su aracına bakım, onarım ve kıyılma ile 24 metreye kadar inşa hizmeti veren tesis bkz. <https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150628-3.htm> (erişim tarihi 23 Ağustos 2022)

⁶⁵ BOA, DH. MB. HPS. 34/28, 29 Ramazan 1329 (23 Eylül 1911).

⁶⁶ BOA, DH. MB. HPS. 36/16, 25 Rebiyülahir 1330 (13 Nisan 1912), Lef 1,8,10,11.

olmadığı, gerek görüldüğü zamanlarda uygun bir mahallin kiralanması yöntemine devam edildiği anlaşılmaktadır⁶⁷.

Trabzon Valisi Mehmed Galip Bey, Dâhiliye Nezareti'ne gönderdiği 27 Temmuz 1919 tarihli yazıda vilayet genelindeki hapishanelerin koşulları hakkında bir değerlendirme yapıp önerilerde bulunmuştur. Vali, hükümetlerin en önemli görevinin adaleti sağlamak olduğunu belirtir. Adaleti tesis etmenin gereklerinden biri de suçlu olarak hapishanelere düşen şahısların insanca yaşamlarını sürdürmelerini sağlayabilmektir. Vali, vilayet genelindeki hapishanelerin insanî yaşam koşullarından çok uzak olduğunu, Trabzon hapishanesinin yazının yazıldığı tarihten bir asır önce yapılmış köhne, rutubetli, ışık ve havadan mahrum bir yapı olduğunu söyleyerek merkez hapishanesinin olumsuz halini resmeder. Hal böyle olunca kaza hapishanelerinin durumu pek daha vahimdir. Galip Bey, Hopa hapishanesi ile birlikte saydığı diğer kaza hapishanelerinden Akçaabat, Vakfikebir ve Görele hapishanelerinin merkez hapishanesinden “*beter*” vaziyette olduklarını, zaten hapishaneden kastedilenin hükümet konaklarının bodrum katında ayrılmış birer oda olduğunu raporunda yazar. Tirebolu, Maçka, Of, Sürmene, Atina kazaları ile Gümüşhane ve Lazistan livasında iyi kötü birer hapishane binası vardysa da bunların da düşman istilasının sırasında yanıp yıkıldığı bilgisini verir. Vali vilayet genelindeki bu olumsuz tabloyu arz ederken Ordu hapishanesi için “*insan değil köpek bağlasan durmaz*” ifadelerini kullanmıştır. Medeniyet lafzının kimsenin dilinden düşmediği halde hapishanedeki mahkûmların adeta “*adalet kurbanı*” olarak yaşamaya mahkûm edilmelerinin yarattığı tezatlığı ortaya koymaya çalışır. Galip Bey'in bu sorunlara getirdiği çözüm önerisi vilayet merkezinde “*adamaklı*” bir hapishane ve kazalarda da az masraflı ama işi görecektir kapasitede birer tevkifhane yapılması şeklinde olacaktır. *Mebâni-i Emiriye ve Hapishaneler Dairesi*'nin bu sefer “*ipe un sermeksizin*” bir ay içerisinde inşaata başlaması halinde bu sorunların ortadan kalkacağı şeklinde yorumda bulunur⁶⁸.

1919'da takip müfrezelerinin artan faaliyetleri ile tutuklu sayısı artış göstermiş, kapasitesi en fazla 10 kişiye yetebilecek yapıda olan Hopa tevkifhanesinde 15 mevkuf tutulmaya başlanmıştır. Tevkifhanenin olumsuz fiziksel yapısından ötürü gündün güne sayıları artan mevkûfların sağlıklarından endişe ediliyordu. Mevcut tevkifhaneye yerleştirilemeyen tutuklular için ayrı bir hanenin kiralanması ve hasta olanlar için de bir tecrithanenin oluşturulması kaza meclisi tarafından mutasarrıfa iletilmiştir. Benzer nedenlerle yardım beklenen Sürmene tevkifhanesi için 800, Hopa tevkifhanesi için de 500 kuruşluk kira bedelleri 6 aylık olarak havale edilmiştir⁶⁹. 1920'de Hopa hapishanesi/tevkifhanesi yine bir tamirat meselesi üzerine gündeme gelmiş, hazırlanan keşifname ile tamirat için 3 bin 400 kuruş masraf gerektiği belirtilmiş, 6 varil

⁶⁷ BOA, Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler (DH. MB. HPS. M.) 11/25, 5 Rebiyülahir 1332 (3 Mart 1914), (Lef.17); Demiryürek, *a.g.e.*, s. 190.

⁶⁸ BOA, DH. MB. HPS. M. 39/19, 13 Zilkade 1337 (10 Ağustos 1919).

⁶⁹ BOA, DH. MB. HPS. 48/20, 14 Rebiyülevvel 1338 (7 Aralık 1919), Lef 37, 33,

çimento ile 2 de taş ustasının biran evvel işe koyulması gerektiği bildirilmiştir. Bu tamiratın niteliğinden hapishane/tevkifhane duvarında bir tahribatın ortaya çıktığı anlaşılmaktadır⁷⁰.

1880 *Hapishaneler Nizamnamesi*'nde tevkifhane ve hapishanenin tanımları yapılarak aralarındaki farklar gösterilmiştir. Tevkifhaneler katil, gasp, kaçakçılık, fuhuş, hırsızlık gibi suçlar nedeniyle tutuklananların mahkemeye çıkıncaya kadar alıkondukları mekânlardır. Hapishaneler ise mahkemesi görülüp hüküm giyenlerin tutulduğu yerlerdir. Devletin içinde bulunduğu malî imkân-sızlıklar nedeniyle ayrı binaların inşası çoğu zaman mümkün olamıyordu. Bunun sonucunda da aslında birer tutukevi olan tevkifhaneler hapishane olarak kullanılabilirdi⁷¹. Belgelerde suçluların tutulduğu mekân anlamında tevkifhane ve hapishane isimlerinin kullanılması Osmanlı Devleti'nin genelinde görülen bu durumun Hopa için de geçerli olduğunu, aynı mahallin her iki maksatla da kullanıldığını düşündürmektedir.

Hopa Hapishanesindeki Mevkuf ve Mahkûmlar

1912'de İttihat ve Terakki Cemiyeti hükümeti tarafından hapishaneler hakkında oldukça kapsamlı bir dizi reform uygulamaya konmak istenmiştir. Bu tasarıda hapishanelerin tek bir mimari plana göre yenilenmesi ve inşa edilmesi gibi hedefler yer alıyordu. Aynı yıl Hapishaneler İdaresi Müdüriyeti kapsamlı bir hapishane istatistiği toplama çalışmasını başlatmıştır. Bu çalışmanın Osmanlı Devleti'ndeki en şümüllü istatistikî araştırma olduğu bilinmektedir. Bu araştırmayla sadece mahkûmların sayısı değil aynı zamanda onların cinsiyet, yaş, medenî durum, etnik köken, okuryazarlık, eğitim düzeyi, meslek bilgileri gibi pek çok ayrıntı kayıt altına alınmak istenmişti. Bu yöntemle hapishanelerin bilgileri alınmakta fiziksel koşulları, personel durumu ve kapasitesi gibi teferruatlar sual varakalarına işlenmekteydi⁷².

Burada Osmanlı ceza hukukunda suç tasnifinin ne şekilde yapıldığını kısaca açıklamak faydalı olacaktır. Osmanlı ceza hukukunda cinayet, cünha ve kabahat şeklinde yapılan sınıflandırma suça verilen cezanın ağırlığı esas alınarak yapılmıştır. 1858 Ceza Kanunu'na göre cinayet, ağır cezaları kapsayan işfallerdir. Cezası olarak da katil, teşhirlle müebbet ya da küreğe konmak, kalebent olmak nefy-i ebed, müebbet memurluktan ve hukuk-i medeniyeden mahrum bırakılmak gösterilmiştir. Cünha, te'dib cezasını gerektiren suç diye tanımlanmıştır. Te'dib cezası olarak da en az 1 hafta hapis, muvakkit nefy, memuriyetten tard ve nakdî ceza gösterilir. Kabahat ise tekdere gerektiren işfaldır. Cezası da 24 saatten 1 haftaya kadar hapis ve 100 kuruşa kadar nakdî cezadır⁷³.

⁷⁰ BOA, DH. HPS. M. 44/12, 4 Muharrem 1339 (18 Eylül 19120).

⁷¹ Yüksel Çelik, "Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Döneminde İşgali", *Belleten*, C: 72, S: 264, 2008, s. 608.

⁷² Schull, *a.g.m.*, s. 212-214.

⁷³ *Düstur*, I. Tertip, C: 1, İstanbul 1289, s.537.

Söz konusu istatistiklerden takip edebildiğimize göre 1912 senesinde Hopa kazası sınırları içerisinde kasten adam öldürme, izale-i bıkır ve yaralama suçları işlenmiştir. Kaydedilen cinayet vakalarının sayısı 7'dir. 2 olayın faili meçhuldür ve bütün failer Müslüman erkektir⁷⁴. Faillerin bazıları hemen olay sonrasında yakalandığı halde kaçmayı başaranlar da vardır⁷⁵. 1912 kasım/aranlık ayına ait cetvelde iki katl, 1 kurşunla yaralama vakası görülmektedir. Vakaların üçü de Arhavi'nin köylerinde, ikisi Lome, biri Bahta'da gerçekleşmiştir. Lome'deki adam öldürme vakasının faili meçhul, kurbanı ise bir kadındır⁷⁶.

1913 mart-ağustos aylarına dair verilen bilgide Hopa kazasında toplam 25 cinayet suçlusunun olduğu, faillerden 11'nin yakalandığı, 13'ünün firarı olduğu ve 1 de faili meçhul vaka yaşandığı anlaşılmaktadır⁷⁷. 1913 yılının sonuna ait hapishane sual varakasında Hopa hapishanesinde 25 erkek, 7 kadın toplam 32 mahkûm olduğu görülmektedir⁷⁸.

İttihat ve Terakki hükümetinin vilayetlerden istediği hapishane yoklama cetvelleri içerisinde Trabzon vilayeti tarafından gönderilen evraklarda Hopa hapishanesine dair bilgiler de bulunmaktadır.

1914 Temmuz Ayı Hapishane Yoklama Cetveli

Suçun türü	Mahkûm		Mevkuf	
	Erkek	Kadın	Erkek	Kadın
Cinayet			6	
Cünha	51	2		

Temmuz ayında merkeze gönderilen bu cetvel dört aylık yoklamayı göstermektedir. Tabloda yer alan bilgilere göre 1914 temmuzunda Hopa'da bulunan kadın ve erkek toplam suçlu sayısı 59'dur. En fazla cünha kapsamına giren suçlardan mahkûmiyet vardır. Kabahat suçlusu ise görünmemektedir⁷⁹. 1914 kasım dönemine ait hapishane yoklama cetveline göre ise 3 erkek mahkûm, 2 de erkek mevkuf bulunmaktadır⁸⁰. Özellikle mahkûm sayısındaki düşüş dikkat çekicidir. Bu durumda 5 Kasım 1914'te çıkarılan ve cezalarının dörtte üçünü çekenleri kapsayan af kanununun etkisi olmuş olabilir⁸¹.

⁷⁴ Banu Yılmaz, "Trabzon Vilayeti'nde Asayiş, Suç, Suçlu ve Hapishaneler (1876-1915)", *Yayımlanmamış Doktora Tezi, Uşak 2020*, s. 188.

⁷⁵ Taammüden katl suçlusu Çakıroğlu Ahmed bin Ömer suç cetvelinin hazırlandığı tarihte jandarma tarafından aranmaya devam etmektedir (BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Emniyet Şubesi (DH. EUM.EMN), 9/11, 28 Şaban 1330 (12 Ağustos 1912)).

⁷⁶ BOA, DH. EUM. EMN. 96/23, 6 Rebiyülevvel 1331 (15 Şubat 1913), Lef 10.

⁷⁷ Yılmaz, *a.g.t.*, s.94.

⁷⁸ BOA, DH. MB. HPS. M. 11/25, 5 Rebiyülahir 1332 (3 Mart 1914), Lef 17.

⁷⁹ BOA, DH. MB. HPS.M. 17/6, 14 Zilhicce 1332 (3 Kasım 1914).

⁸⁰ Yılmaz, *a.g.t.*, s. 266.

⁸¹ Cihat Tanış, "Birinci Dünya Savaşı'nda Af", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 12, S: 65, 2019, s. 285.

İttihat ve Terakki Hükümeti hapisanelerin fiziksel durumu haricinde vilayetlerden aylık düzenli cinayet cetvellerinin de gönderilmesini talep etmiştir. Taşradan merkeze gönderilen bu istatistik cetveli dosyalarının hemen hepsinde “İhtar ve İzah” başlıklı bir emir görülür. Hükümetin taşraya gönderdiği bu emir yazısına göre her kazada 1 ay içinde ortaya çıkan cinayet türünden suçların o ay bitiminde cetvellere yazılarak ertesi ayın ilk haftasında bağlı olduğu merkez livaya, livadan vilayete, merkez vilayetten de bir hafta içinde Dâhiliye Nezareti’ne gönderilmesi gerekmektedir. Yazıda kendi idaresi altında bulunan bölgede ortaya çıkan cinayeti saklayacak olan memurun azledileceği ve gerektiğinde başka bir ceza da verileceği ifade edilir. Mutasarrıf ve kaymakamlardan bu jurnalleri geciktirenler olursa önce uyarılacakları tekrarlanması durumunda ise bir aylık maaşlarının kesileceği yazılmıştır. Üçüncü kez tekrar etmesi durumunda görevden alınacakları da kesin bir şekilde ifade edilmiştir⁸². Hükümetin bu denli katı ihtarına karşın şayet günümüze ulaşmasıyla ilgili bir sorun yaşanmadıysa Hopa’dan Trabzon vilayetine bu cetvellerin her zaman çok düzenli bir şekilde gönderilemediği anlaşılıyor.

Hopa Hapishanesindeki Görevliler

1912 tarihli bilgilere göre Hopa hapishanesinde biri başgardıyan olmak üzere 3 gardıyan görevlidir. Başgardıyan olan Ahmet Efendi bu göreve 30 Haziran 1908’de başlamış, 23 Eylül 1912’de ise istifa ederek ayrılmıştır. İstifa ettiğinde aldığı maaş 200 kuruştur. Aynı dönemde Lazistan sancağı merkez hapishanesi ve Atina hapishanelerinin başgardıyanları da aynı ücreti almaktadır. Hopa’da görev yapan diğer gardıyanlardan Osman Nuri Efendi 3 Nisan 1911’de, Ahmet Efendi ise 23 Nisan 1912’de göreve başlamışlardır. Gardıyanların da maaşları 160 kuruştur ve sancaktaki diğer hapishanelerin gardıyanlarının maaşları ile aynıdır⁸³. 1913 yılı içinde merkez liva ile Atina ve Hopa kazaları hapishanelerinin gardıyan maaşları ve derecelerinde bir değişiklik olmamış⁸⁴, ancak haziran ayında Osman ve Ahmet efendiler buradan ayrılmış yerlerine iki yeni gardıyan göreve başlamıştır⁸⁵. Hapishanede kasım ayında yaşanan firar olayıyla gardıyanlara görevden uzaklaştırma cezası verilmiştir. 11 Kasım 1913 gecesi saat 8.30’da Hopa hapishanesinin kapısı yanındaki pencerenin altında bulunan duvar delinerek biri mahkûm ve diğerleri maznun 11 tutuklu firar etmiştir. Firarilerden biri pişman olduğunu söyleyip teslim olmuş, 6’sı yürütülen takibatla yakalanmıştır. Yapılan incelemelere göre olay gecesi iki gardıyan da görevleri başında değildir. Ele geçirilen suçluların ifadelerine göre nöbetçi jandarma kendilerinden 30 lira alarak kaçmalarına göz yummuştur. Trabzon valisi Jandarma Mehmet’in soruşturmasının devam ettiğini, ele geçirilemeyen 4

⁸² BOA, DH. MB.HPS.M. 7/10.

⁸³ BOA, DH. MB. HPS. M. 7/83, 26 Zilkade 1330 (6 Kasım 1912).

⁸⁴ BOA, DH. MB. HPS. 147/50, 16 Rebiyülahir 1331 (25 Mart 1913).

⁸⁵ Yılmaz, a.g.t., s. 266.

fırarînin de şayet Rusya tarafına geçmediler ise yakalanmalarının yakın olduğunu merkeze bildirmiştir⁸⁶.

Benzer bir firar vakası ileriki tarihlerde de yaşanmıştır. 3 Ekim 1919'da cinayet zanlısı Çakmakçioğlu Hakkı ismindeki mevkuf gardiyan tarafından dışarı çıkarıldığı sırada firar etmiş, takibat sırasında jandarma müfrezesinin dur emrine uymayınca üzerine ateş edilmiştir. Bacağından yaralanan firarî ele geçirilmiş, sonrasında da vefat etmiştir. Bir cinayet zanlısını dışarı çıkarma yetkiyi kötüye kullanma olarak değerlendirilmiş gardiyan hakkında da soruşturma başlatılmıştır⁸⁷.

1.3. Hopa'da Asayiş: Hudûd-ı Hâkânî'de Bir Kasaba Olmak

Şakir Şevket, Hopa ve Arhavi halkını tanımladığı satırlarda silahşorluk ile meşhur olduklarına değinir⁸⁸. Karadeniz'in hırçın dalgalarının, sarp dağlar ve geçitlerinin yöre insanının karakterine etki ettiği düşünülmüş, yöre insanının “çevik ve çalak” olmaktan başka şansının olamayacağı yönünde bir yorum ortaya çıkmıştır⁸⁹. Ayrıntılarına vakıf olmasak da Osmanlı Arşivi'nde karşımıza çıkan bir vaka bu tespitleri akla getirir. 1890'da gerçekleşen bir kız kaçırma olayından ötürü Hopa köylerinin ahalisi Hopa hükümetine hücum edip burayı adeta basmışlardır. Olayın daha fazla büyümemesi için Trabzon kumandanlığından kazaya bir mülazım kumandasıyla 15 nefer gönderilmiştir⁹⁰. Öteden beri varlık gösteren eşkıyalık sorunu ile birlikte, Rus tarafına kaçak geçişler, çifte tabiiyet ve suçluların iadesi gibi mevzular merkezî yöneticilerin Berlin Anlaşması sonrasında Hopa'da meşgul oldukları meseleler arasında yer alıyordu.

Doğu Karadeniz sahilinde sosyal ekonomik şartların yanında bölgenin merkeze uzaklığı ve merkezin de taşra ile bağlantısının zayıf olması geçmişten beri bu coğrafyada yaşanan eşkıyalık faaliyetlerinin nedeni olagelmıştır⁹¹. Bu temel gerekçe 19. yüzyılda da geçerliğini sürdürmüş, eşkıyalığın sebepleri zamanın şartlarına göre şekillenmiştir. Trabzon Vilayeti'nde 1856-1869 yılları arasında yaşanan eşkıyalık faaliyetlerinde idarî kontrolün yetersizliği yanında yerel halk ve merkez arasında yaşanan askerlikle ilgili anlaşmazlıklar da sebeplere eklenmiştir⁹². Özellikle 93 Harbi sonrasında yaşanan nüfus hareketliliği bölgenin sosyal ve ekonomik yapısında derin etkiler uyandırmıştır. Rusların din değiştirme, askere alma ve Panslavist politikaları sonucu yaşanan

⁸⁶ BOA, MB. HPS.M. 9/43, 9 Muharrem 1332 (8 Aralık 1913).

⁸⁷ BOA, MB. HPS.M. 35/62, 14 Muharrem 1337 (20 Ekim 1918).

⁸⁸ Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, C: 1, 1294, s. 106.

⁸⁹ *Trabzon Vilayet Saalnamesi 1320*, s. 65-66.

⁹⁰ BOA, Yıldız Perakende Askerî Maruzatı (Y.PRK. ASK.), 20 Rebiyülevvel 1308 (3 Kasım 1890).

⁹¹ Sibel Orhankazi, “XVIII. Yüzyılda Batum Sancağı'nda Eşkıyalık Meselesi ve Asayiş”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 29, 2020, s. 117.

⁹² Erler, *va.g.m.*, s. 81.

Kafkas göçlerinde⁹³ 1877-1878 Savaşı sonrasında Rus işgaline uğrayan topraklardaki Müslüman halkın kendilerini daha güvende hissedecekleri yerlere gitme arzuları etkili olmuştur⁹⁴.

1882'de Osmanlı topraklarına göç eden yaklaşık 40 bin Gürcü'nün büyük bir kısmı Trabzon vilayetine gelmiştir. Bu yoğun göç hareketi kuraklık şartlarıyla birleşince hem yerleşik ahali hem de muhacirler için hayli zor koşullar ortaya çıkmıştır. İşsizlik ve açlıkla karşı karşıya kalan muhacirlerin ellerinde 93 Harbi'nden kalan martini tüfeklerin olması bir zaman sonra Gürcü muhacirlerin adlarının eşkıyalıkla anılmasını beraberinde getirmiştir. Müslim ve gayrimüslim yerli ahali bu sürecin mağdurları olmuşlardır. Müslümanlar genelde kırsal alanda arazi meseleleri, kentlerde yaşayan Hıristiyanlar ise hırsızlık, yağma, adam kaçırma, kadın kaldırma ve cinayetler üzerinden bu sürecin sıkıntılarına maruz kalmışlardır⁹⁵. Eşkıyalık ile mücadele edebilmek için vilayet genelinde güvenlik önlemlerinin artırılması gerekiyordu. Vilayet yönetimi bu sebeple merkezden bölgedeki zaptiye sayısının artırılmasını talep etmiştir. Gelen bu talebe binaen ekim 1893'te iki aylığına zaptiye sayısı artırılmıştır. Ancak bu geçici tedbirler etkin ve uzun vadeli sonuçlar vermemiştir. 2 Temmuz 1909'da Hopa kazasında eşkıyalık faaliyetlerinin artmasına binaen bölgeye küçük bir birlik gönderilmişse de birliğin sayısı eşkıyaları yakalamaya kâfi gelmemiştir⁹⁶.

Trabzon vilayeti genelinde asayişle ilgili yaşanan sorunların bir nedeni kolluk kuvvetlerinin sayıca yetersiz olmasıdır. Osmanlı Devleti'nde 20. yüzyılın başında söz konusu kuvvetler henüz tam olarak örgütlenememiş zaptiye birliklerinden jandarma kuvvetlerine geçiş bütünüyle gerçekleşmemiştir⁹⁷. Yaşanan eksiklikleri gidermek ve jandarmanın yetersiz kaldığı durumlarda asayişi sağlamaya yardım etmek amacıyla zaman zaman takip müfrezeleri teşkil edilmiştir⁹⁸.

Vilayetin özellikle doğu tarafının dağlık bir coğrafyaya sahip olması eşkıyaların saklanması kolaylaştırmakta, kaçmayı başaranlar kolluk kuvvetleri tarafından takibata alınsalar da Rusya'ya geçerek bir süreliğine de olsa izlerini kaybettirmeyi başarabilmekteydiler. Özellikle 1913 ve 1914 yıllarında suçluların Rusya'ya kaçmalarına dair Osmanlı Arşivi'nde çok sayıda örnek vaka vardır. 1913 temmuzunda Hopa'nın Kise köyünde vuku bulan adam öldürme olayına

⁹³ Nedim İpek, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006, s. 52-53, 59.

⁹⁴ Özdiş, *a.g.t.*, s. 82.

⁹⁵ Oktay Özel, "Muhacirler, Yerliler ve Gayrimüslimler Osmanlı'nın Son Devrinde Orta Karadeniz'de Toplumsal Uyumun Sınırları Üzerine Bazı Gözlemler", *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S: 5, Bahar 2007, s. 94-95, 97.

⁹⁶ Yılmaz, *a.g.t.* s. 62.

⁹⁷ Zaptiye birliklerinden jandarmaya geçiş süreci hakkında bkz. Cenk Reyhan, Serap Sert, "Asakir-i Zaptiyeden Jandarmaya: Osmanlı Kamu Düzeninde Mahalli Asayiş ve Emniyetin Korunmasında Güvenlik Kurumu", *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 40, S: 70, 2021, s.407-447.

⁹⁸ Zekeriyâ Türkmen, "Jandarma", *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-1 Cildi, 2020, s. 690.

karışanların 3'ü de firar etmiş içlerinden biri Rusya'ya kaçmıştır. Çavuşlu köyünde kardeşini öldüren şahıs jandarmalar tarafından takibata alınmışsa da Rusya sınırında izini kaybettirmiştir. 1914'te Trabzon vilayetinde firar eden suçlu sayısında olduğu gibi asker kaçağı sayısında da önemli bir artış olmuştur. Bu sebeple 1914 yılı içerisinde hemen her gün merkeze yakalanan kaçaklardan birine dair bilgi gönderildiği görülür. Trabzon vilayetinde takip müfrezeleri görev alarak firarîlerin ele geçirilmesinde yararlılık gösterdikleri bağlı sancaklardan gelen bilgilerde kendini göstermiştir⁹⁹.

1914 Ocak/Şubat döneminde ele geçirilen eşkıya ve suçluları gösteren cetvele göre Hopa'da 9 suçlu yakalanmıştır. Darp, yaralama, silah çekme, irza tasallut suçları yanında değirmen oluğunu tahrip etmek gibi ortak kullanım malına zarar türünde suçların işlendiği görülür. Üç darp suçlusu kadın diğerleri erkektir¹⁰⁰. 1914 Mayıs ayında 7 cünha suçlusu ve bekaya olan 18 nefer yakalanmıştır¹⁰¹. Lazistan mutasarrıfı mayıs ayına değin sancakta 16 cinayet, 46 cünha suçlusu ve 103 de bakâyânın yakalandığını bildirip Rusya'ya geçen suçlu ve asker kaçaklarının da haziran başına kadar getirilip teslim edileceğine dair taahhüt vermiştir¹⁰². Nitekim haziran/temmuz dönemine ait cetvelde bir önceki dönem Hopa cetvelinde firari görünenlerden ele geçirilenlerin listesi verilmiştir. 19 firarinin bulunduğu bu cetvele bakıldığında içlerinde 1910'dan beri arananların olduğu görülür. Suçların 16'sı katl, 2'si yaralama ve biri de silah çekmektir. Suçluların 4'ü Hopa'da, 9'u Arhavi'de, 3'ü Viçe'de, 2'si Rize'de ve 1'i de Kelkit de ele geçirilmiştir¹⁰³.

1914'te takip müfrezeleri ve jandarmalar tarafından ele geçirilen suçlu ve bakâyâlar haricinde kendi rızalarıyla Rusya'dan dönüp devlete sığınanlar olmuştur¹⁰⁴. Bu suçluların "*hükümete dehâlet*" etmelerinin ardındaki saikler konusunda fikir yürütülebilir. Osmanlı Devleti, Balkan Savaşları sırasında askerî kayıplar yanında ordu içinden çok sayıda da firarî olduğunun bilgisine vakıf olarak daha I. Dünya Savaşı'na girmeden seferberlik ilan edip bir genel af çıkarmıştır. Savaş yılları sırasınca üç kere çıkarılan bu genel afların ilki 6 Ağustos 1914 tarihlidir. Bu aflarla önce asker kaçaklarının ve bakâyâların affedilmesi ilan edilmiş bu yeterli olmayınca fi'l-i şenî gibi suçlardan mahkûm olanlar hariç tutularak hapishanelerdeki hükümlülerin de affına karar verilmiştir¹⁰⁵. Bu aflar Rusya'daki suçluların Osmanlı sınırlarına geri dönmelerinde

⁹⁹ Yılmaz, *a.g.t.*, s. 60, 116-117, 189.

¹⁰⁰ BOA, Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhaberat ve Tensikat Müdürlüğü (DH. EUM. MTK.) 81/61, 18 Rebiyülevvel 1332 (14 Şubat 1914).

¹⁰¹ BOA. DH. EUM. EMN. 74/26, 29 Cemaziyelahir 1332 (5 Mayıs 1914).

¹⁰² BOA. DH. EUM. EMN. 75/19, 2 Recep 1332 (27 Mayıs 1914).

¹⁰³ BOA. DH. EUM. MTK, 50/4, 16 Zilkade 1332 (6 Ekim 1914), Lef 8.

¹⁰⁴ BOA, DH. EUM. EMN, 74/26, 29 Cemaziyelahir 1332 (5 Mayıs 1914); DH. EUM. EMN, 86/28, 20 Şaban 1332 (14 Temmuz 1914).

¹⁰⁵ Cihat Tanış, "Birinci Dünya Savaşı'nda Af", *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 12, S: 65, 2019, s. 285.

etkili olmuş olabilir. Ancak 1914'te affın ilan edilmesinden önce de dönüp devlete sığınanlar olduğu görülmektedir.

1878 Berlin Anlaşması sonrasında Osmanlı Rus sınır hattının inceliklerini görüşmek üzere toplanan komisyonlar huduttan geçiş ve karakol noktalarını da görüşmüşlerdir. İlk zamanlar Osmanlı tarafı için Kopmuşburnu ve Melo'da, Rus tarafı için ise Limanköy ve Orucuk'ta ikişer resmî geçiş noktası kabul edilmiştir. Tespit edilen bu noktalar arasında yüz kilometreye varan mesafe her iki taraf ahalisinin gündelik yaşamını zora sokuyor, bu durumda kaçak geçiş ve ticaretin önü alınamıyordu¹⁰⁶. Berlin Anlaşması sonrasında sınırın karşılıklı taraflarında kalanlar akrabalardı. Yazları tarla işlerinde birbirlerine yardım etmek için gidip gelirlerdi. Mesafe olarak birbirlerine o kadar yakın konumdaydılar ki gün içerisinde gidip dönmeleri mümkündü. Bu geliş gidişler ancak resmî kontrol noktalarının bulunduğu yerlerden yapılabiliyordu. İzin alma konusunda sorun yaşayanlar ya da bu noktalara uzak mesafede bulunanlar sessizce ve gizlice adeta bir "kaçak" gibi gidip dönmek zorunda kalıyorlardı¹⁰⁷.

Rusya sınırında suç işleyip Osmanlı tarafına dönen ve Osmanlı tabiiyeti olanlara ne şekilde muamele edildiğine dair Osmanlı belgelerinde ipuçları bulunmaktadır. Batum'da bir liman kasabasında Rus sınır karakolundaki 2 eri ağır şekilde yaralayıp tüfeklerini gasp ederek Osmanlı tarafına geçen suçlulardan biri Osmanlı tebaasıdır. Tabiiyeti gereği iade edilemeyeceği gibi suç mahallinin de Osmanlı sınırları dışında olması sebebiyle hakkında bir cezai işlem yapılamayacağı ifade olunan Hopalı Kara Mehmedoğlu Hasan'ın sınır bölgesinde bırakılmayıp memâlik-i şahânenin uygun bir mahalline sürülmesine karar verilmiştir¹⁰⁸. Bazen de Osmanlı ve Rus valilerinin kişisel girişimleri ile kaçakların mübadelesi gerçekleşebiliyordu. Trabzon valisi Kadri Bey, Rus mevkidaşı ile yaptığı anlaşmayla 12 kaçığın Batum'dan Trabzon'a getirilmesini sağlamıştır¹⁰⁹.

Memur oldukları ülkede Osmanlı vatandaşlarına celpname, tebligat, zabıtname gibi evrakları ulaştırmak, askerlik çağına gelenleri takip etmek gibi adli görevleri de olan şebenderler¹¹⁰ nezdinde Osmanlı hükümeti Rusya'ya kaçan suçluların takibini yürütmeye çalışıyordu. Bir şekilde Rusya'ya kaçmış olan şahısların buldukları yerde derdest ettirilerek geri getirilmelerini buyuran örnekler olması¹¹¹ Rusya'daki şebenderlik nezdinde bu işlerin takip edilmeye

¹⁰⁶ Bilgin, *a.g.t.*, 2015, s. 32.

¹⁰⁷ İvane Caiani, *Borçka Mektupları*, Çev. Fahrettin Çiloğlu, İstanbul 2002, s. 29.

¹⁰⁸ BOA, DH. MKT. 414/48, 26 Safer 1313 (18 Ağustos 1895).

¹⁰⁹ Abdulhamit Kırmızı, *Abdülhamid'in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, İstanbul 2008, s. 199.

¹¹⁰ Müslimen Abacı, *II. Abdülhamid Döneminde Karadeniz Bölgesindeki Şebenderliklerin İstihbarat Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019, s. 53-54.

¹¹¹ Trabzon'un Sürmene kazasından Hüseyin, dördüncü ordu taburuna mensup olduğu halde Rusya'nın Sohum köyüne kaçıp orada rençperlik etmeye başlamıştır. Kendisinin derdest ettirilerek Trabzon'da bulunan taburuna iade edilmesi emredilmiştir (BOA, Hariciye Nezareti Tahrirât-ı Hariciye Odası (HR. TH). 106/36).

çalışıldığını gösterir. Erzurum'un Karakilise kazasında dokuz kişiyi öldürerek Rusya'ya kaçan şahısların teslim edilmesi için Petersburg kabinesi ile irtibata geçilmesi¹¹² de bu tür durumlarda takip edilen yol üzerine ipucu verir.

1909'dan itibaren Rusya kendi topraklarına geçişlerde Osmanlı tebaası olanlardan pasaport ve pasavan istemeye başlamış, belgeleri olmayanların geçişine izin vermemiştir. Belgeleri eksik olanların ancak Melo sınır kapısından geçmelerine müsaade edilmiştir. Arazi ve hayvan otlaklarının bir kısmının Rusya'da kaldığı Hopa ahalisinin Melo'ya gidip gelmesi zamanın şartlarında oldukça zordu. Hayvanlarını otlatmak maksadıyla kendilerince çözüm yolları bulan yöre insanı bir zaman sonra da işlerini kolaylaştırmak adına Rusya tabiiyeti olarak çifte vatandaşlığa geçmişlerdir. Tabiiyet konusu bu sefer de Osmanlı hükümeti ile yerli ahali arasında sorunların baş göstermesine yol açmıştır. Osmanlı Devleti çifte vatandaşlığı olan Hopalıların hayvanlarından alması gereken vergiyi alamıyordu. Öte yandan devlet Hopalıların bütünüyle Rusya tabiiyetine geçmesinden de çekiniyordu. Devlet nezdinde yaşanan bir diğer sorun ise Rusya tarafında hayvanları olduğu için çifte vatandaşlık hakkı olanların Osmanlı kanunlarına karşı kayıtsız davranmaya başlamalarıydı¹¹³. Çifte tabiiyete sahip olanların suça karışmaları durumunda hangi devletin kanunlarına göre muamele edileceği sorun teşkil ediyordu¹¹⁴. Çifte vatandaşlık ya da Rus vatandaşlığına sahip Rusya Müslümanları Osmanlı kanunlarını ihlal edip hatta hapisaneye düştüklerinde Rus yetkililerle temasa geçerek Rusya'ya iadelerini sağlayabiliyorlardı¹¹⁵.

Hopa bir sınır kenti olmanın güvenlik ile ilgili handikaplarına maruz kalırken bir taraftan da bu konumu merkezî yönetimden taleplerini dile getirirken strateji geliştirmesini kolaylaştırmıştır. Arhaviiler sosyal ve ekonomik gelişmişliklerini öne sürerek kaza merkezinin Hopa'dan buraya taşınmasını defaatle gündeme getirmiş fakat istedikleri sonuca varamamışlardır. Arhavili komşularının ekonomik üstünlüklerini kabul eden Hopalılar bu duruma karşılık kazalarının sınırda bulunması sebebiyle kazandığı önemi, hassasiyeti öne çıkarmışlardır. Kaza merkezinin Hopa'dan Arhavi'ye taşınması durumunda buranın bütünüyle eşkıya ve uğursuz tayfasının ikametgâhı haline gelip halkı perişan bir hale sürükleyip nihayetinde onları göçe mecbur bırakacaklarını iddia etmişleridir. 93 Harbi sonrasında "kesb-i nezâket eden", "serhad-i hâkânî" olan Hopalıların kazayı terk ederiz tehditlerini merkezi hükümet göze alamamış ve Arhaviilerin kaza merkezi yapılması taleplerine de hiçbir zaman sıcak bakmamışlardır¹¹⁶.

¹¹² BOA, HR. TH. 167/26, 12 Aralık 1895.

¹¹³ Demirel, *a.g.m.*, s. 256.

¹¹⁴ İbrahim Serbestoğlu-Hasan Babacan, "Doksan Üç Harbi ve Hopalıların Tabiiyeti", *ERASMUS Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Uluslar arası Akademik Çalışmalar Sempozyumu (5-6 Nisan 2019)*, Ed. Hasan Babacan vd., İzmir, 2019, s. 1112.

¹¹⁵ Resul Turan, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, Yayımlanmamış Doktora Tezi, İstanbul Üniversitesi, 2019, s.105-106.

¹¹⁶ Özdiş, *a.g.t.*, s. 144, 147-148.

Sonuç

19.yüzyılın ilk yarısında görülmeye başlayan Osmanlı ceza sistemindeki ıslahat ile hem bedene yönelik cezalar kaldırılmaya başlanmış, hem de suçluları cezalandırma mekânı olan hapishaneler kurumsallaştırılmaya çalışılmıştır. Bu değişim devletin merkezîyetçiliği güçlendirme çabasının bir sonucu olduğu gibi Batılıların Osmanlı ceza sistemi ve uygulamalarına yaptıkları eleştiri ve müdahalelerin önüne geçme gayretiyle de yakından ilişkili idi. Bu dönemde Osmanlı ceza hukuku uygulamasında değişiklikler yapılmış, hapishanelerin olumsuz yaşam koşulları ıslah edilmeye çalışılmıştır. Söz konusu yüzyılın sonlarında tek planlı, modern hapishaneler inşa edilmeye çalışılmışsa da devletin içinde bulunduğu malî ve siyasi koşullar buna imkân tanımamıştır. Yapılması planlanan yeni hapishaneler yerine eski yapılardan dönüştürülmüş, şahıslardan kiralanmış binalar kullanılmak durumunda kalınmıştır. Çoğu zaman bir bodrum katı olan bu hapishanelerde olumsuz fizikî koşullar kendini göstermeye devam etmiştir. Devletin mücadele ettiği malî sorunların yansımaları taşrada yer alan küçük hapishanelerde daha fazla hissedilmiştir. İstanbul'daki ve diğer bir kısım büyük hapishanelerde 1880 ve 1917 nizamnameleri sayesinde iyileşmeler görülebilmektedir. Binanın kendisinin daha uygun koşullara sahip olduğu büyük hapishanelerde bir zamandan sonra maaşı devlet tarafından ödenen berber bulunmaya başlamış, bakkal işletilmesine izin verilmiş, aşçı, doktor ve din adamı gibi görevliler hizmet vermeye başlamıştır¹¹⁷. Bu imkânların taşra hapishanelerinde bulunması çok daha uzun bir zamanı gerektirmiştir.

1878 Berlin Anlaşması sonrasında bir sınır kasabası hüviyeti kazanan Hopa'da yapılması planlanan hapishanenin serencamı Osmanlı Devleti'nin son döneminde pek çok taşra hapishanesinde yaşanan durumdan çok farklı görünmemektedir. Hopa, sınırda yer alması sebebiyle düşman savunmasına karşı önemli bir mevki oluşturuyor, diğer yandan da kaçak olarak Rusya'ya gidenler ve oradan dönenler için adeta bir koridor haline geliyordu. Mahkemeleri görülmüş ve cezaları kesinleşmiş şahısları alıkoyacak yeterli kapasitede bir hapishanenin olmaması bazı zamanlar suçluların kontrol edilemediği anlamına geliyor ve ciddi asayiş sorunlarına mahal yaratabiliyordu. Sultan II. Abdülhamid döneminde memleket genelinde hapishanelerin ıslah edilmesi ve yenilerinin inşa edilmesi için çok kere girişimlerde bulunulduğu bilinmektedir. Belgelerin gösterdiği üzere yeni ve yeterli kapasitede bir Hopa hapishanesinin inşa edilmesi için gerekli ön çalışmalar yapıldığı halde ekonomik imkânsızlıklar nedeniyle nihayete varılamamıştır. Yine belgelerin satır aralarından anlaşıldığı kadarıyla Hopa hapishanesi olarak bahsi geçen mahal uzun süre hükümet konağının alt katında yer alan bir odadan ibaret kalmıştır. 1928 senesinde cezasını çekmek üzere Hopa'ya getirilen şair Nazım Hikmet'in kaldığı yer de yine münferit bir hapishane binası değildir. Hatıralarda geçen bilgiden hapishane diye bahsedilen

¹¹⁷ Mehmet Temel, "XX. Yüzyılın başında Mentеше Sancağı Hapishaneleri", *Selçuk Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, S: 26, 2009, s. 124-125.

mekânın eski bir konağın bodrum katı olduğu anlaşılmaktadır¹¹⁸. Hasan Azaklı'dan aldığımız bilgiye göre ise Şairin hapis yattığı dönemde hapishane olarak kullanılan mekân kışla binasının alt katı olmuştur¹¹⁹. Hopa'da münferit bir hapishane binası inşası ancak Cumhuriyet döneminde gerçekleşebilmiştir.

KAYNAKLAR

1. Arşivler

Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Osmanlı Arşivi (BOA)

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Emniyet Şubesi (DH. EUM.EMN).

Dâhiliye Nezareti Emniyet-i Umumiye Müdüriyeti Muhaberat ve Tensikat Müdürlüğü (DH. EUM. MTK.)

Dâhiliye Nezâreti Mebani-i Emiriye Hapishaneler Müdüriyeti (DH. MB. HPS).

Dâhiliye Nezareti Mebani-i Emiriye Hapishaneler (DH. MB. HPS. M.)

Dâhiliye Nezâreti Mektubi Kalemî (DH. MKT.)

Dâhiliye Nezâreti Tesrî-i Muamelat ve Islahat Komisyonu (DH. TMİK.S)

Hariciye Nezareti Tahrirât-ı Hariciye Odası (HR. TH).

Maârif Nezareti Mektubi Kalemî (MF. MKT.),

Şûrâ-yı Devlet (ŞD).

Yıldız Perakende Askerî Maruzatı (Y.PRK. ASK.)

2. Kitap ve Makaleler

ABACI, Müslimen, *II. Abdülhamid Döneminde Karadeniz Bölgesindeki Şehbenderliklerin İstihbarat Faaliyetleri*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul 2019.

AKTAŞ, Esat, *Erzurum ve Trabzon Vilayetinde Salgın Hastalıklar (1838-1914)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Erzurum 2015.

AKTÜRE, Sevgi, "Osmanlı Devleti'nde Taşra Kentlerindeki Değişimler", *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C: 4, İstanbul 1985, ss. 891-904.

AKYÜZ, Latife, "Bir Sınır Kasabası Olarak Hopa Sınırın Ekonomik, Sosyal ve Kültürel Etkilerinin Analizi", *Karardı Karadeniz*, Der. Uğur Biryol, İstanbul, 2012, ss. 139-163.

AVCI, Yasemin, "Kudüs Hükümet Konağı: Osmanlı Modernleşmesinin Mimari Temsili (1854-1917)", *Filistin Araştırmaları Dergisi*, S: 10, 2021, ss.1-21.

BENLİ, Faruk, *Mamoylar Aile Tarihi*, Ankara 2005.

BİLGİN, Mehmet, *Birinci Dünya Savaşı'nda Kafkas Cephesi Sol Kanat Muhabereleri (1914-1915)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2015.

¹¹⁸ Bilgin, a.g.t., s. 10.

¹¹⁹ 26 Ocak 2022'de yapılan görüşme.

BOZKURT, Gülnihal, *Batı Hukukunun Türkiye’de Benimsenmesi*, Ankara 1996.

CAİANİ, İvane, *Borçka Mektupları*, Çev. Fahrettin Çiloğlu, Sinatle, İstanbul 2002.

ÇADIRCI, Musa, *Tanzimat Sürecinde Türkiye Anadolu Kentleri*, Der. Tülay Ercoşkun, Ankara 2011.

ÇAKIR, Cevat, *Trabzon Vilayet Salnamelerine Göre Lazistan Sancağı: Eğitim-Kültür ve İdarî Yapı (1869-1904)*”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Samsun 2017.

ÇELİK, Yüksel, “Hapishane Tarihimizden Bir Kesit: Üsküdar Paşakapısı Tevkifhanesi ve Mütareke Döneminde İşgali”, *Bellekten*, C: 72, S: 264, 2008, ss.603-628.

DEMİREL, Fatmagül, *Adliye Nezareti Kuruluşu ve Faaliyetleri (1876-1914)*, İstanbul 2008.

DEMİREL, Muammer, “Doğu Anadolu’da İdarî Yapılanma (1877-1878 Osmanlı Rus Savaşı’ndan Sonra)”, *Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi*, S: 31, 2008, ss. 247-258.

_____, *Yusufeli Tarihi*, İstanbul 2010.

DEMİRYÜREK, Halim, *Osmanlı Hapishaneleri (1913-1914)*, İstanbul, 2019.

Düstur, I. Tertip, C: 1, Matbaa-i Âmire, İstanbul 1289.

ERLER, Mehmet Yavuz, “Trabzon Vilayeti’nde Kanun Kaçakları (1856-1869)”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 19, S: 30, 1997, ss.69-98.

İPEK, Nedim, “Trabzon’da Kolera (1892-1895)”, *Trabzon ve Çevresi Uluslararası Tarih-Dil-Edebiyat Sempozyumu 3-5 Mayıs 2001*, C: I, Trabzon Valiliği, Trabzon 2002, ss. 399-411.

_____, *İmparatorluktan Ulus Devlete Göçler*, Trabzon 2006.

KARACA, Ali, “XIX. Yüzyılda Osmanlı Devletinde Fahişe Hatunlara Uygulanan Cezalar”, *Hapishane Kitabı*, ed. Emine g. Naskali, Hilal O. Altun, İstanbul 2010, ss.152-162.

KAYA, Alp Yücel, “19. Yüzyıl Ortasında İzmir’de Mülkiyet, Emniyet ve Zaptiyeler”, *Jandarma ve Polis Fransız ve Osmanlı Tarihçiliğine Çapraz Bakışlar*, Der. Noémi Lévy, Nadir Özbek, Alexandre Toumarkine, 2009, ss. 189-202.

KIRMIZI, Abdulhamit, *Abdülhamid’in Valileri Osmanlı Vilayet İdaresi 1895-1908*, İstanbul 2008.

KÖKSAL, Ahmet, “Trabzon Vilayeti’nin Nüfusu (1876-1878)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, C: 8, S: 15, 2013, ss. 99-130.

ORHANKAZI, Sibel, “XVIII. Yüzyılda Batum Sancağı’nda Eşkıyalık Meselesi ve Asayiş”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 29, 2020, ss.105-120.

ÖKSÜZ, Hikmet Veysel Usta, Kenan İnan, *Trabzon Ticaret ve Sanayi Odası Tarihi 1854-1950*, Trabzon 2009.

ÖNTUĞ, Murat, Banu Yılmaz, “XIX. Yüzyılın Sonları- XX. Yüzyıl Başlarında Rize Hapishanesi'nin Genel Durumu”, *Karadeniz Araştırmaları Dergisi*, C: XVIII, S: 69, ss. 57-69.

ÖZDİŞ, Hamdi, *Taşrada İktidar Mücadelesi: II. Abdülhamid Döneminde Trabzon Vilayeti'nde Eşraf, Siyaset ve Devlet (1876-1909)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2008.

ÖZEL, Oktay, “Muhacirler, Yerliler ve Gayrimüslimler Osmanlı'nın Son Devrinde Orta Karadeniz'de Toplumsal Uyumun Sınırları Üzerine Bazı Gözlemler”, *Tarih ve Toplum Yeni Yaklaşımlar*, S: 5, Bahar, 2007, ss. 93-112.

REYHAN, Cenk, Serap Sert, “Asakir-i Zaptiyeden Jandarmaya: Osmanlı Kamu Düzeninde Mahalli Asayiş ve Emniyetin Korunmasında Güvenlik Kurumu”, *Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 40, S: 70, 2021, ss. 407-447.

SERBESTOĞLU, İbrahim-BABACAN, Hasan, “Doksan Üç Harbi ve Hopalıların Tabiiyeti”, *ERASMUS Eğitim ve Sosyal Bilimlerde Uluslararası Akademik Çalışmalar Sempozyumu (5-6 Nisan 2019)*, Ed. Hasan Babacan vd., İzmir 2019, ss. 1107-1116.

SCHULL, Kent, “Tutuklu Sayımı: Jön Türklerin Sistematiik Bir Şekilde Hapishane İstatistikleri Toplama Çabaları ve Bunların 1911-1918 Hapishane Reformu Üzerine Etkileri”, *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*, Der. Noémi Lévy, Alexandre Toumarkine, İstanbul, ss.212-238.

Şakir Şevket, *Trabzon Tarihi*, C: 1, 1294.

ŞEN, Hasan, “Osmanlı'da Hapishane Mefhumu”, *Osmanlı'da Asayiş Suç ve Ceza 18-20. Yüzyıllar*, Der. Noémi Lévy, Alexandre Toumarkine, İstanbul, ss.200-211.

ŞİMŞEK, Eyyub, “XX. Yüzyıl Başlarında Trabzon Hapishanesi (1900-1914)”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 23, 2017, ss.143-162.

TANIŞ, Cihat, “Birinci Dünya Savaşı'nda Af”, *Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi*, C: 12, S: 65, 2019, ss.280-288.

TEKELİ, İlhan, “Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Kentsel Dönüşüm”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, C: 4, İstanbul 1985, ss. 878-890.

TEKİN, Saadet-ÖZKES, Sevilay, “Cumhuriyet Öncesi Türkiye'de Hapishane Sorunu”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, C: VII, S: 16-17, 2008, ss.187-201.

TEKİN, Saadet, “Osmanlı'da Kadın ve Kadın Hapishaneleri”, *Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Tarih Bölümü Tarih Araştırmaları Dergisi*, C: 29, S: 47, 2010, ss.83-102.

TEMEL, Mehmet, “XX. Yüzyılın başında Mentеше Sancağı Hapishaneleri”, *Selçuk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Dergisi*, S: 26, 2009, s.109-135.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1870, Haz. Kudret Emiroğlu, Ankara 1993.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1879, haz. Kudret Emiroğlu, Ankara 1999.

Trabzon Vilayet Salnamesi 1888, Haz. Kudret Emiroğlu, Ankara 2002

Trabzon Vilayet Salnamesi 1901, Haz. Kudret Emiroğlu, Ankara 2008.

Trabzon Vilayet Salnamesi, 1320.

TURAN, Resul, *Çarlık Rusyası Döneminde Batum Vilayeti (1878-1914)*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, İstanbul 2019.

TÜRKMEN, Zekeriya, “Jandarma”, *TDV İslam Ansiklopedisi*, Ek-1 Cildi, 2020, ss. 689-691.

YAŞAYANLAR, İsmail, “Osmanlı İmparatorluğu’nun Doğu Karadeniz Sınırında Emraz-ı Sâriye ile Mücadele: Batum ve Hopa Karantinahaneleri”, *Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 28, 2020, ss.401-412.

YEŞİLYURT, Yahya, “Lazistan Mutasarrıfı Ahmet Cevdet Paşa’nın Atina (Pazar) ve Hopa ile İlgili Layihası”, *Uluslararası Karadeniz İncelemeleri Dergisi*, S: 9, 2010, ss.29-44.

YILDIZ, Gültekin, *Osmanlı Devleti’nde Hapishane Islahatı (1839-1908)*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 2002.

_____, *Mapusâne Osmanlı Hapishanelerinin Kuruluş Serüveni (1839-1908)*, İstanbul 2012.

YILMAZ, Özgür, “Trabzon’da Halk Sağlığı ve Sağlık Kurumları (1804-1895)”, *Mavi Atlas*, 5(1), 2017, ss. 172-200.

YILMAZ, Banu, “Trabzon Vilayeti’nde Asayiş, Suç, Suçlu ve Hapishaneler (1876-1915)”, *Yayımlanmamış Doktora Tezi*, Uşak Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, 2020.

3. Elektronik Kaynaklar

<https://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/06/20150628-3.htm> (erişim tarihi 23 Ağustos 2022).

Ek 1: Hopa'da İnşa Olunacak Tevkifhane Planı BOA, DH. TMİK. S. 67/7

